

CEZA MUHALEMESİ HUKUKUNDA İÇERİK VE DENETİM BAĞLAMINDA DURUŞMA TUTANAKLARI*

Ar. Gör. Yalım Yarkın Özbalcı**

Özet

Ceza muhakemesi işlemleri, sonradan denetlenebilmeleri amacıyla yazılı bir hale getirilirler. Duruşma tutanakları da bu amaçla düzenlenir. Türkiye’de ise bu tutanakların yeterince düzgün kaydedilmemesi eleştirilmektedir. Bu sorun tanığın sorgulanamaması ve adil yargılanma hakkının kullanılamamasını ortaya çıkarmaktadır.

Çalışma kapsamında, farklı ülkelerin duruşma tutanaklarına ilişkin düzenlemeleri incelenmiştir. Daha sonra Türkiye’deki geçmiş ve mevcut düzenlemeler aktarılmıştır. Sorunlar ve eleştiriler derlenerek, görüşlerimiz ve çözüm önerilerimiz paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Duruşma, Tutanak, Tanık Sorgulama, Elektronik Kayıt, Ceza Muhakemesi

COURT RECORDS OF CRIMINAL PROCEDURE LAW REGARDING TO CONTENT AND CONTROL

Abstract

Criminal procedure proceedings have been written in order to get examine. Regarding to this aim, court trial must be recorded as well. But in Turkey, lack of these records have been criticized. This problem causes the uneffective cross-examination of witnesses and it also restrains the right to have a fair trial.

In this article, norms about trial records of other countries are analysed. Then past and present norms in Turkey has been examined. Af-

* Hakemli makaledir. Eserin dergimize geliş tarihi: 20/05/2019. İlk hakem raporu tarihi: 30/05/2019. İkinci hakem raporu tarihi: 03/07/2019.

** İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Anabilim Dalı, yarkin.ozbalci@bilgi.edu.tr, yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0001-9773-6644.

ter that, problems and comments about this issue have been compiled and our views and solutions about this subject have been shared.

Keywords: Trial, Record, Witness Examination, Electronical Records, Criminal Procedure

GİRİŞ

Ceza muhakemesi hukuku, hukukun diğer dalları gibi zamanla gelişmiş ve evrimleşmiş bir hukuk dalıdır. Bununla birlikte ceza muhakemesi yalnızca bir usul hukukuna da indirgenemez. Zira takip edilen bu kurallar, insan haklarına doğrudan müdahale eder ve kimi anlarda bu hakları ihlal eder. Muhakeme sonucunda verilen hükümler kişilerin özgürlüklerinden alıkonulup konulmayacağı gibi doğrudan bir etki yaratmakla kalmaz, bir masumun cezaevinde olduğunu bilmek toplumun devletle olan ilişkisini sorgulaması sonucunu doğurur, hatta ve hatta genel olarak uluslararası toplumun bir devletin haydut devlet mi yoksa hukuk devleti mi olduğu konusunda kanaatlerinin temelini oluşturur. Bu nedendir ki, hükme doğru giden sürecin her adımı gerek ulusal, gerek uluslararası normlarla açıkça düzenlenir.

Duruşma ise ceza muhakemesinin en dikkat çekici alanlarından biridir. Bu aşamada soruşturmada iddia makamının dosya üzerindeki idaresi, bu delilleri takdir edecek bağımsız ve tarafsız hakime devredilir. Duruşmanın sözlü olması bu muhakeme evresine yön veren ilkelerden biridir. Gerçekten de hakimin otoritesinin karşısında yazılı beyanlara sığınılması mümkün merteye daraltılır. Duruşmaya egemen kılınan sözlülük ilkesi, söylenenlerin samimi beyanlar olmasını temin etmek, bir diğer ifade ile mahkemeye karşı önceden hazırlanmış ifadelerle gelmesini önlemek amacına hizmet eder. Bu amaç yargılamanın selameti bakımından önemlidir ve temini bakımından çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, tam da bu nedenle tanık, dinleninceye değin duruşmaya alınmayacak, duruşmada yazılı bir beyanı okuyamayacak, böylece dinlenilmesinden önce yaşananlardan etkilenmemesi sağlanacaktır.

Bütün bu sözlü sürecin hükme olan etkisi muhakkak olduğu içindir ki, hükmü inceleyecek merciler, duruşmada söylenenleri de denetimlerine esas alırlar. Bu anlamda bir cümlenin nasıl kurulduğu, bir kelimenin sarf edilip edilmediği varılacak kanaatte büyük bir önem taşır. İşte

bu denetimin sağlanması bakımından söylenenler de tutanağa bağlanır. Bu tutanaklar sözlü yargılamanın bir gölgesidir ve kanunlarda dikkatle düzenlenir.

Belirtmek gerekir ki, bu son derece hayati öneme rağmen, tutanakların ele alınması için gereken dikkat karşılığını uygulamamızda bulamamakta, duruşma tutanaklarının kelimesi kelimesine tutulmaması herkesin bildiği, ancak akademinin bu konuda detaylı bir çalışma yapmadığı bir sorun olarak kalmaktadır. İşte biz çalışmamızda, her ceza yargılamasının vazgeçilmezi olan duruşma tutanaklarının düzenlenmesini ülkemizin içinde ve dışında uygulanan normları ortaya koyarak değerlendirmeye çalışacak, özellikle sanığın duyuramadığı, duyursa da yazılı hale getiremediği sesin hukuktaki karşılığını anlamaya gayret edeceğiz.

1. KAVRAM

Ceza muhakemesinde kanun koyucu bazı işlemlerin yapıldığını belgelemek amacıyla bir tutanak düzenlenmesini şart koşabilir.¹ Bu tutanaklar yazılılık ilkesinin hakim olduğu soruşturma evresi ile sınırlı değildir, aşağıda değineceğimiz üzere sözlülük ilkesinin hakim olduğu kovuşturma evresinde de kendilerine yer bulurlar. Dolayısıyla ceza muhakemesinin önemli bir parçasını teşkil ederler.

Bu sözlü ifadelerin yazılı hale getirilmesinde çeşitli tekniklerden yararlanılabilir. Bu anlamda faydalanılan tekniklerden biri ise stenografidir. Kısaltmalar yahut semboller ile yazmak ve daha sonra bunları temize çekmek için kullanılan bu tekniğin tarihi ise oldukça eskidir, miltattan önce 63 yılında Roma'da yaşamış Tiro isimli bir kişinin bilinen ilk stenograf olduğu kabul edilmektedir². Cicero'nun kölesi ve arkadaşı olan Tiro, onun idari işlerini halletmekle birlikte, asıl önemini geliştirdiği bir stenografi tekniğinden alır. Plutark'a göre Yunanlılar tarafından icat edilen stenografinin popüler olmasında da Cicero ve Tiro'nun etkisi vardır.³

1 Feridun Yenisey; Ayşe Nuhoglu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 6. Bası, Ankara: Seçkin Yayınları, 2018, s. 117.

2 Sham D. Sohn, "Court Reporting: Can It Keep Up with Technology or Will It Be Replaced by Voice Recognition or Electronic Recording?", Southern Illinois University, Bitirme Tezi, 2004, s. 2
Çevrimiçi Erişim: http://opensiuc.lib.siu.edu/uhp_theses Erişim Tarihi: 22.04.2019

3 Zach Bankston, "Administrative Slavery in the Ancient Roman Republic: The Value of Marcus

Belirtmek gerekir ki, bu tutanakların önemi sadece ceza muhakemesi ile sınırlı değildir. Bu tutanaklar örneğin tarihçiler bakımından da önemli bir delil olarak kabul edilirler.⁴ Yine tarihi çalışmalar sayesinde ortaya çıkarılmıştır ki, Roma döneminde dahi, temyiz yargıcının bilgilerine ihtiyaç duyabileceği gözetilerek sözlü duruşmalardaki ifadeler yazıya geçirilerek saklanmıştır.⁵

Osmanlı dönemindeki şeri mahkemelerde de davalara ilişkin siciller tutulduğunu söylemek mümkündür. Olayları dinleyen kadı, bunları halk dilinden resmi bir dile çevirerek özetler ve sicillere kaydederd.⁶ Yine bu yargılamalarda tutanakların altına imza atılması uygulaması olmakla birlikte, kimi tutanaklarda farklı kişiler için atılan imzaların aynı elden çıkmış gibi görünmesi, tutanakların yargılama sırasında mı yoksa daha sonra ilgililer hazır bulunmadan katip tarafından mı düzenlendiği konusunda şüphe yaratmaktadır.⁷

Bu aşamada 1878 tarihli Talimat-ı Senniye'den de bahsetmek gerekir. Bu talimatın düzenlemelerinden biri de, yapılan işlemlere ilişkin kayıtların geçirileceği zabıt ceridelerinin tutulmasıdır. Nitekim hakim hazırlayacağı ilam müsveddelerinde zabıtlarda yer alan bazı ifadelerde değişiklik yapabilse de, davanın seyri üzerinde etki doğuracak düzeltmeleri gerçekleştiremeyecektir.⁸

Günümüzde de duruşma tutanakları önemini sürdürmektedir. Belirtmek gerekir ki, duruşma aşaması kovuşturma evresinin zirvesini oluşturur.⁹ Bu aşama, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması bakımından

Tullius Tiro in Ciceronian Rhetoric", **Rhetoric Review**, Cilt 31, Sayı 3, 2012, s. 210 Çevrimiçi Erişim: <https://doi.org/10.1080/07350198.2012.683991> Erişim Tarihi: 22.04.2019.

4 Bu konuda bir çalışma için bkz. Attila Novak; Katalin Guban; Monika Varga; Adrienne Dömötör, "Creation Of An Annotated Corpus Of Old And Middle Hungarian Court Records And Private Correspondence", *Lang Resources & Evaluation*, 52 Çevrimiçi Erişim: <https://doi.org/10.1007/S10579-017-9393-8> Erişim Tarihi: 22.04.2019

5 Adhémar Esmein, **A History of Continental Criminal Procedure: With Special Reference to France**, Çev. John Simpson, 4. Bası, New Jersey: The Law Book Exchange, Ltd., 2000, s. 28 Çevrimiçi Erişim: <https://books.google.com.tr>

6 Dror Ze'evi, "The Use of Ottoman Shari'a Court Records as a Source for Middle Eastern Social History: A Reappraisal", **Islamic Law And Society**, Cilt 5, Sayı 1, Leiden, 1998, s. 51 Çevrimiçi Erişim: <http://www.heinonline.org> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

7 **A.g.e.**

8 Ahmed Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri Ve Şer'îye Sicilleri", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı 14, 2009, s. 37.

9 Naim Karakaya, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Avukatın Soru Sorma Yetkisi, Avukatlar İçin El Kitabı IV**, s. 39. Çevrimiçi Erişim: <https://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/elkitabi4.pdf> Erişim Tarihi: 22.04.2019.

oldukça önemlidir.¹⁰ Duruşmaya hakim olan ilke ise sözlülük olmakla birlikte bu aşamada yapılan tüm işlemlerin tutanağa geçirilmesi bir gerekliliktir.¹¹ Nitekim, duruşmada şekil şartlarına uyulup uyulmadığı ancak duruşma tutanağı ile ispatlanabilir.¹² Bir diğer deyişle tutanağa yazılanlar gerçekleşmiş, yazılmayanlar ise gerçekleşmemiş kabul edilmektedir.¹³

Yargıtay'a göre de duruşma evrakları ceza yargılaması işlemlerinin belgelendirilebilmesi ve bu işlemlere belge delili değeri tanınabilmesi amacıyla düzenlenir ve yargılamanın, kanunun aradığı şekilde oluşturulan heyet tarafından ve yine kanunun belirlediği ölçüler içerisinde yapılar yapılmadığını yalnızca tutanak ispatlar.¹⁴ Bu halde duruşmanın seyrini tutanak haricinde bir başka yola başvurarak ortaya koymak mümkün görülmemektedir.¹⁵

Böylece, kural olarak hakim deliller arasında değerlendirme yaparken vicdanı ile hareket etmekte serbest iken, duruşma tutanağı bunun bir istisnasını da oluşturur.¹⁶ O halde bu tutanakların içeriği, hatta içindeki kelimeler bile bir kişinin özgür mü kalacağı, yoksa cezaevine mi gireceğini belirler. Zira duruşma aşamasında kullanılan bir kelime dahi maddi gerçeğe ulaşılması konusunda anahtar rol üstlenebilir.¹⁷ Örneğin, bir tanığın "failin saçları siyahtı" demesi, tutanağa "saçları sarıydı" olarak geçer ise, bu durumda kanunen tanık faili sarı saçlı olarak tespit etmiş kabul edilir ve masum olmasına rağmen sanık sandalyesinde yer alan sarı saçlı biri, bu farklılık nedeniyle ceza alabilir.

Duruşma tutanaklarının istisnai durumu sadece onlara özgülenen delilin niteliğinden de gelmez, yine kanun ile tutanağın bu gücü,

10 Veli Özer Özbek; Koray Doğan; Pınar Bacaksız; İlker Tepe, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 11. Bası, Ankara: Seçkin Yayınları, 2018, s. 570.

11 **A.g.e.**, s.570-571

12 Güneş Okuyucu Ergün, **Ceza Muhakemesi İşlemleri**, 1. Bası, Ankara: Yetkin Yayınları, 2015, s. 30-31.

13 Mustafa Artuç; Mehmet Tevfik Elmas, **Ceza Muhakemesinde Duruşma Yönetimi ve Yasa Yolları**, 3. Bası, Ankara: Adalet Yayınevi, 2019, s. 301-302.

14 Yargıtay Ceza Genel Kurulu ("YCGK") E. 2017/1-259 K. 2018/383 T. 27.9.2018 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019

15 Cumhur Şahin; Neslihan Göktürk, **Ceza Muhakemesi Hukuku-II**, 6. Bası, Ankara: Seçkin Yayınları, 2017, s. 173.

16 Yener; Hakan Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. Bası, Ankara: Adalet Yayınevi, 2018, s. 64, 640-641.

17 Veli Özer Özbek, vd., **A.g.e.**, s. 594.

önemli bir sınırlama ile de korunur. Şöyle ki, sahteliği ispatlanıncaya kadar tutanağın aksine bir delil ortaya konulamaz.¹⁸ O halde tutanağı sahte bir biçimde tanzim eden zabıt katibi kendisi hakkında bu suçlama ile açılan davada mahkum edilinceye değin, duruşmanın düzeninin tutanaktakinden farklı olarak yapıldığını ispat etmek de olanaksız olacaktır.¹⁹ Nitekim Yargıtay'a göre de duruşma tutanakları sahteliği ya da gerçeğe aykırı olarak düzenlendiği yine aynı değerdeki bir delil ile ispatlanana kadar resmî belge niteliği taşımayı sürdürür.²⁰ O halde yukarıdaki örnekteki sarışın kişinin, tanığın beyanının yanlış geçirildiğini ispatlamasına ve özgürlüğüne kavuşabilmesine dair yegane imkan, zabıt katibinin sahtecilik yaptığını ispat etmekten ibarettir. Böylelikle duruşma tutanaklarının kişilerin yaşamında doğurduğu etki yadsınamaz bir hal alır.

Günümüzde bu tutanakların dikkatli tutulmasının bir diğer sonucu ise kişilerin değil, toplumun menfaatini koruması bakımından önem kazanır. Nitekim yargılamanın şeffaflığının sağlanması bakımından da duruşma tutanakları önemlidir. Örneğin, Avustralya'nın New South Wales eyaletinde herkesin erişebileceği evraklar arasında halka açık duruşmaların tutanakları, ifadeler, mahkeme tarafından verilen ara kararlar ve hükümler de yer alır.²¹ Eyalet Yüksek Mahkemesi'nin mahkeme dosyalarına erişimine ilişkin düzenlemenin 7. maddesi mahkeme aksini emretmedikçe taraf olmayanlara da duruşmada gerçekleşen beyanlara ve yapılan işlemlere erişime yetkisi tanımaktadır.²² Benzer bir biçimde

18 Güneş Okuyucu Ergün, **A.g.e.**, s. 30-31.

19 Nur Centel; Hamide Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 15. Bası, İstanbul: Beta Yayınları, 2018, s. 775.

20 YCGK E. 2017/1-259 K. 2018/383 T. 27.9.2018 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

21 Vanessa Yeo, "Access to Court Records: The Secret to Open Justice", **Singapore Journal of Legal Studies**, 2011, s. 516-517.

22 Düzenlemenin İngilizce aslı şu şekildedir: "7. Access will normally be granted to non-parties in respect of pleadings and judgments in proceedings that have been concluded, except in so far as an order has been made that they or portions of them be kept confidential; documents that record what was said or done in open court; material that was admitted into evidence; and information that would have been heard or seen by any person present in open court, unless the Judge or registrar dealing with the application considers that the material or portions of it should be kept confidential. Access to other material will not be allowed unless a registrar or Judge is satisfied that exceptional circumstances exist." Supreme Court of New South Wales Practice Note No. SC Gen 2 Supreme Court – Access to Court Files Çevrimiçi Erişim: http://www.practicenotes.justice.nsw.gov.au/practice_notes/nswsc_pc.nsf/a15f50afb1aa22a-9ca2570ed_000a2b08/5f2bddd07a106a9fca2572ed000cec95?OpenDocument Erişim Tarihi: 25.04.2019

Amerikan Yüksek Mahkemesi de sözlü beyanları içerir tutanakları gün içinde ücretsiz biçimde halka açmakta, böylelikle duruşmayı birinci elden giderek yahut başkalarından duyarak öğrenmek yerine bir alternatif yol yaratmaktadır.²³

Bu aşamada bir ilginç uygulamaya da değinmek isteriz. Duruşma kesitlerinin kaydedilerek montajlandığı ve daha sonra Youtube'a yüklendiği bir örnek de yine Amerika Birleşik Devletleri'nde mevcuttur. Rhode Island eyaletinin başkenti Providence'taki İdare Mahkemesi tarafından yapılan duruşmalara ilişkin bu videolar "*Caught In Providence*" isimli bir Youtube kanalında²⁴ yayınlanarak geniş kitlelere ulaşmaktadır. Videolara yansıdığı kadarıyla Yargıç Frank Caprio'nun huzuruna çıkan kişilere karşı anlayışlı tavrı ve çocuklarla kurduğu samimi ilişkisinin bunda önemli bir rolü olduğu kanaatindeyiz. Bu Youtube kanalına ilgi öyle büyüktür ki, çalışmamızı yaptığımız tarihte, 02.10.2015 yılında kurulan kanalın abone sayısı 379 bini, kanalın toplam görüntülenme sayısı ise 87 milyon 835 bini aşmıştı.²⁵ Facebook'ta ise kanalın toplam takipçi sayısı yine çalışmamızın yapıldığı tarihte 1 milyon 300 bin kişiyi aşmıştı.²⁶ Böyle bir faaliyetin yargılamanın şeffaflığı ve toplumun adalet mekanizmalarını denetlemesi üzerinde yarattığı etki sanıyoruz, son derece önemlidir.

Bununla birlikte dijitalleşme tutanaklara atfedilen önemi de arka plana atmamıştır. Ülkemizde olduğu gibi, kimi ülkeler tutanakları elektronik ortamda düzenlemekte, dosyanın böylece sanal bir kopyasını yaratmaktadırlar. Hatta bazı ülkeler sadece derdest olan davaların değil, geçmişte yapılan muhakemelerin işlemlerini içerir tutanakların da elektronik ortama aktarılması yönünde adımlar atılmaktadır. Bununla birlikte, örneğin Kaliforniya eyalet mahkemelerinde fiziki dosyaların elektronik ortama aktarımı sırasında yok edilemeyecek ve saklanması

23 Stephen J. Schultze, "The Price of Ignorance: The Constitutional Cost of Fees for Access to Electronic Public Court Records", **The Georgetown Law Journal**, Sayı 106, 2018. s. 1212 Çevrimiçi Erişim: <http://www.heinonline.org> Erişim Tarihi: 24.04.2019.

24 "Caught In Providence", Youtube Kanalı için Çevrimiçi Erişim: <https://www.youtube.com/channel/UC59KhIPOR0Jj653dC4laEJw> Erişim Tarihi: 20.04.2019

25 Caught In Providence Youtube kanallarına ait ilgili istatistiklere erişim için, Çevrimiçi Erişim: <https://www.youtube.com/channel/UC59KhIPOR0Jj653dC4laEJw/about> Erişim tarihi:27.04.2019.

26 "Caught In Providence" hesabının Facebook sayfasına erişim için bkz. <https://www.facebook.com/caughtinprovidence/> Erişim Tarihi: 27.04.2019

gerekecek fiziki evraklardan biri de sözlü tartışmaları içeren tutanaklardır.²⁷

Böylelikle ortaya çıkmaktadır ki, duruşma tutanakları kavramı, iki bin yılı aşkın zamandır; gerek onlara atfedilen önem, gerek kendilerine sağlanan koruma, gerek bireylere ve toplumlara yarattıkları etki, gerekse de gelecekte yaşayacak insanlara düzenlendikleri günü anlatmaları bakımından dikkat çekicidir.

İşte biz, çalışmamızda bu kavramı ele alırken, bu tutanakları içerikleri ve düzenlendikleri aşamada denetlenmeleri özelinde, önce karşılaştırmalı hukukta, ardından ülkemiz uygulamasında incelemeye gayret edeceğiz.

2. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA DURUŞMA TUTANAKLARI

Dünyadaki uygulamalar incelendiğinde, ceza muhakemesinde duruşmaların tutanağa bağlanması uygulamasının oldukça yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Biz çalışmamızı sınırlı tutabilmek adına, bu başlık altında Hollanda, Norveç, İsviçre, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Botswana ve Uganda'daki ülkesel uygulamaların yanı sıra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kendi iç tüzüğünde duruşma zabıtlarının durumunu inceleyeceğiz. Böylelikle ülkemiz uygulamasını karşılaştırebilmek, eksik yanları ortaya koyabilmek imkanı ortaya çıkacaktır. Duruşma tutanaklarına ilişkin olarak her ülkenin düzenlemelerini tek tek yazmak da mümkün olmakla birlikte, bunun yerine bu düzenlemelerin odak noktalarını belirleyerek, bir plan belirlemenin daha faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu kapsamda, duruşma tutanaklarına ilişkin olarak öncelikle tutanakların içermesi gereken beyanları, ardından da bu tutanakların denetimini ortaya koymak şeklinde bir yolu izlemeyi uygun gördük.

2.1. Duruşma Tutanaklarının İçermesi Gereken Bilgiler

Dünya Adalet Projesi (World Justice Project, "WJP") tarafından her yıl düzenli olarak yayınlanan Hukukun Üstünlüğü Endeksi'nin 2018/2019

²⁷ Brian E. Hamilton, "Chapter 167: Taking Court Records Management from the Stone Age to the Digital Age", *McGeorge L. Rev.*, Sayı 42, 2011, s. 597. Çevrimiçi Erişim: <http://www.heinonline.org> Erişim Tarihi: 23.04.2019.

verilerine göre²⁸, 126 ülke arasından genel sıralamada beşinci, ceza adaleti sıralamasında ise sekizinci olan Hollanda, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ("HCMK") 25, 29, 172 ve 326. Maddeleri duruşma tutanaklarına ilişkin düzenlemeler getirmektedir²⁹.

HCMK'nın 25. maddesine göre mahkeme katibi duruşmada esas itibariyle yaşananları kayıt altına alacak, tarafların talebi üzerine veya re'sen gerekli görülen beyanlar mümkün olduğu ölçüde kelimesi kelimesine zapta aktarılacaktır. Ancak bu aktarımın makul sınırları aşmaması gerekmektedir.

HCMK m. 29/3'e göre, sanık veya şüphelinin savunması, hele ki bir itiraf da içeriyorsa, mümkün olduğu ölçüde kelimesi kelimesine kaydedilmelidir. HCMK m. 172/2'ye göre beyanın doğru anlaşılması amacıyla yahut tarafların talebi halinde sorulan sorunun tutanağa geçirilmesini istemek mümkündür. Sanık, uzman, tanık veya savunma avukatının herhangi bir beyanı kelimesi kelimesine zapta geçirme talepleri m. 172/3 uyarınca dikkate alınır. Bölge adliye mahkemeleri de tutanaklara ilişkin aynı ilkeye HCMK m. 326/2 uyarınca tabi olacaklardır.

WJP'nin 2018/2019 verilerine göre Hukukun Üstünlüğü Endeksi'nin 2018/2019 verilerine göre genel sıralamada ikinci, ceza adaleti sıralamasında üçüncü olan Norveç, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ("NCMK")18 ila 30. maddeleri duruşma tutanaklarını oldukça geniş bir biçimde düzenlemektedir³⁰. Örneğin NCMK'nın 19. maddesi kelimesi kelimesine zapta geçecek beyanlar arasında, davanın esasına ilişkin etki doğuracak bütün beyanları saymış, itiraza uğrayan ve derhal düzeltilmeyen muhakeme işlemlerine ilişkin itirazların zapta talep halinde aktarılacağını belirtmiştir.

NCMK'nın 22. maddesine göre bir beyanın gerçeğe aykırı olduğu ve cezai sorumluluk doğurabileceği düşünülürse bu beyanın tamamı, mümkün olduğunca söyleyenin ifadeleri ile zapta aktarılacaktır. Aynı

28 Dünya Adalet Projesi, Çevrimiçi Erişim: <http://data.worldjusticeproject.org/#table> Erişim Tarihi: 22.04.2019.

29 Hollanda Ceza Muhakemesi Kanunu *Wetboek van Strafvordering*, İngilizce çevirisi, Çevrimiçi Erişim: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> Erişim Tarihi: 22.04.2019.

30 Norveç Ceza Muhakemesi Kanunu, Norveç Adalet ve Polis Bakanlığı'nın İngilizce çevirisi Çevrimiçi Erişim: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> Erişim Tarihi: 22.04.2019.

şekilde NCMK'nın 20. maddesine göre, itiraf yahut davanın esasına etkili görülen diğer beyanlar da söyleyenin ifadeleri ile duruşma zaptına geçirilir.

İsviçre Ceza Muhakemesi Kanunu'nun³¹("İCMK") 76 ila 80. maddesi tutanakları düzenlemektedir. Genel düzenlemeyi içeren 76. Maddeye göre, tutanaklar beyanları ve verilen kararları içermelidir. İCMK m. 78 ise tutanakların içeriği konusunda önemli düzenlemeler ihtiva eder. Duruşmada söylenen beyanlar söylendikleri esnada kayıt altına alınır. Yabancı lisanlardaki beyanlar eğer önemli ise, söylendikleri dilde tutanağa geçirilir. Bunun dışında önemli sorular ve cevaplar kelimesi kelimesine tutanağa aktarılmalıdır. Eğer beyanda bulunan talep ederse, ifadelerini tutanağa dikte ettirebilecektir.

WJP hukukun üstünlüğü genel sıralamasında 6., ceza adaleti sıralamasında 7. olan Almanya ise Alman Ceza Muhakemesi Kanunu³² ("ACMK") m. 273/2'ye göre ise hakim gerekli gördüğünde bir özet yazmak yerine, ifade verenin bütün beyanlarının kayıt altına alınmasına karar verebilir. Bu halde bu kayıtlar da dava dosyası ile birlikte saklanır. Aynı maddenin müteakip 3. fıkrasına göre ise, bir beyanın söyleniş tarzı önemli ise, bu halde re'sen yahut talep halinde bütün ifadenin kayıt altına alınmasına karar verebilir.

Amerika Birleşik Devletleri ("ABD") uygulamasında duruşma tutanakları konusunda da çeşitli düzenlemeler vardır. Örneğin Ceza Muhakemesine İlişkin Federal Kurallar³³ m. 26/2.f'ye göre açık bir yargılamada gerçekleşen tanık ifadesinden anlaşılması gereken, tanığın okuyup imzaladığı yazılı ifadesi olabileceği gibi, kelimesi kelimesine onun ağzından yazılmış bir tutanak yahut yapılan bir kaydın tapelenmesi de olabilir. Madde 4.2/B'ye göre yargıç ek bir ifade almak isterse bu ek ifadeleri beyanda bulunanın ağzından çıktığı biçimde, kelimesi kelime kaydettirmek amacıyla yazdırabilecektir.

31 5 Ekim 2007 tarihli İsviçre Ceza Muhakemesi Kanunu, İngilizce çevirisi, Çevrimiçi Erişim: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> Erişim Tarihi: 22.04.2019.

32 Alman Ceza Muhakemesi Kanunu, Federal Resmi Gazete Tarihi: 07.04.1987 İngilizce Çevirisi için Çevrimiçi Erişim: <http://www.legislationline.org> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

33 *United States of America Federal Rules of Criminal Procedure*, ABD Ceza Muhakemesine İlişkin Federal Kurallar Yürürlük Tarihi: 21.03.1946, Son Tadil Tarihi: 01.12.2014, İngilizce aslı için Çevrimiçi Erişim: <http://www.legislationline.com> Erişim Tarihi: 22.04.2019.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde ("AİHM") yapılan duruşmalara ilişkin tutanak tutulması da bir zorunluluktur. Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İç Tüzüğü'nün³⁴ 17 Haziran ve 8 Temmuz 2002 tarihlerinde Mahkeme tarafından değiştirilen şekliyle 70. maddesi de çeşitli düzenlemeleri ihtiva etmektedir. AİHM İç Tüzüğü m. 70/1-c'ye göre Dairelerde yapılan duruşmalarda verilen ifadelerin, soruların ve yanıtların tam metni tutanağa geçirilmelidir. Yine duruşma sırasında alınan kararların m.70/1-d'ye göre tutanak metninin içine eklenmesi gerekir. Nitekim m. 71/1'e göre bu hükümler Büyük Daire'de görülecek yargılamalarda da uygulanmalıdır. Aynı hükmün ikinci fıkrasına göre, bu beyanlar Mahkeme'nin resmi dillerinden birinde yapılmamışsa, bu halde tercümeleri de Yazı İşleri Müdürlüğü tarafından yapılmalıdır.

WJP hukukun üstünlüğü genel sıralamasında³⁵ 44. olan Botswana ve aynı sıralamada 113. olan Uganda'da ise tutulan tutanaklarda aynı sıralamada 109. olan ülkemiz uygulamasına benzer bir biçimde sorulara yer verilmemekte, tarafların beyanları bütünüyle geçirilmemektedir. Soruların tutanağa geçirilmemesi, verilen cevabı anlamsız kılmakta, temyiz incelemesinde bu cevabın hangi bağlamda verildiği anlaşılamamaktadır.³⁶

Duruşma tutanaklarının düzenlenmesinde çeşitli teknolojik imkanlardan yararlanmak da ülkelerin kanunlarında düzenledikleri konulardan bir tanesidir. Bu teknolojik imkanlar, steno gibi binyıllardır kullanılan teknikler olabildiği gibi, günümüzde gelişen ses ve görüntü kaydı şeklinde de olabilir. Örneğin, İsviçre Ceza Muhakemesi Kanunu 76. maddeye göre işlemin idarecileri gerekli görürler ise işlemin ses/görüntü yardımı ile kayıt altına alınmasını talep edebilir ancak bu halde hazır bulunanlara önceden bu durumu bildirmelidir. İCMK m. 78/7'ye göre stenografi yahut el yazısı gibi bir vasıtayla duruşmada yaşananlar kayıt altına alınmışsa, bunlar derhal tutanağa çevrilecek ancak notların asılları yargılamanın sonuna değin muhafaza edilecektir.

34 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İç Tüzüğü, 01.06.2015, Strazburg. İnsan Hakları daire Başkanlığı tarafından yapılan Türkçe tercüme için Çevrimiçi Erişim: http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/uluslararası_belgeleri/ictuzuk.pdf Erişim Tarihi:19.04.2019.

35 Dünya Adalet Projesi, Çevrimiçi Erişim: <http://data.worldjusticeproject.org/#table> Erişim Tarihi: 22.04.2019.

36 Catherine S. Namakula, "Court Record And Fair Trial In Botswana And Uganda", **African Human Rights Law Journal**, Sayı 16, 2016, s.176-177. Çevrimiçi Erişim: <http://dx.doi.org/10.17159/1996-2096/2016/v16n1a8> Erişim Tarihi: 22.04.2019.

Çağın getirilerinden biri de, ses kayıt ve tanıma sistemleridir. Örneğın, Amerika'da sesi kaydedip metne çeviren bu teknolojinin stenografların yerini alıp almayacağı konusunda tartışmalar vardır.³⁷ Bununla birlikte Amerika'da muhakeme işlemlerinde ses kayıtları kullanılsa da duruşmalarda mutlaka stenograf bulundurulur. Bu durumun nedenini ise Amerikalı bir yargıç New York Times'a verdiği bir röportajda ses kayıt sistemlerinin yeterli olmasına rağmen, stenografların mırıldanan bir tanığı uyarmak gibi faydaları olduğunu, onlar tarafından tutulan tutanakların kaybolması gibi ihtimallere karşı ise bütün mahkeme salonlarında gün boyu ses ve görüntü kaydı yapıldığını belirterek açıklamaktadır.³⁸

Buna zıt bir biçimde Botswana ve Uganda'da düzgünce kayıt altına alınmayan, hatta ekipman yetersizliği nedeniyle el yazısı ile yazılan notlar dosya üzerinden yapılan temyiz incelemelerinin kaderini değiştirmektedir.³⁹

2.2. Duruşma Tutanaklarının Düzenlenme Aşamalarındaki Denetimi

Duruşmada yaşananları kayıt altına alan tutanaklar, çoğu zaman muhakeme işlemlerinin usulüne uygun yapıлып yapılmadığını anlamak konusundaki tek imkandır. Bu nedenle, bu tutanakların denetimi yadsınamaz bir önemi haizdir.

Belirtmek gerekir ki bu denetim kural olarak üçe ayrılır. İlki tutanağın, muhakeme işlemini idare eden kişiler (mahkeme, hakim) ve onu düzenleyen katipler tarafından denetimidir. Bu denetim, tutanağın derhal yazıya geçirilmesi ve imzalanması ile sağlanır. Bir ikinci denetim, tutanağın işleme katılan taraflar ve beyanda bulunan sair kişiler tarafından denetlenmesi üzerinde yoğunlaşır ve onların itirazları ve düzeltmelerini dikkate alır. Nihayetinde üçüncü denetim ise, bu tutanaklardan hareket ederek temyiz incelemesi yapacak mercilerin denetimleridir.

Bununla birlikte biz bu başlık altında ağırlıklı olarak muhakemeyi

37 Sham D. SOHN, **A.g.e.**, s. 24-29.

38 Peter A. Cahill, "During Trials, Recordings Are a Safety Net", **New York Times**, 07.04.2014, Çevrimiçi Erişim: <https://www.nytimes.com/roomfordebate/2014/04/07/are-court-stenographers-necessary/during-trials-recordings-are-a-safety-net> Erişim Tarihi: 21.04.2019.

39 Catherine S. Namakula, **A.g.e.**, s.176-177.

idare edenlerin denetimi ve tarafların denetimi üzerinde yoğunlaşacağız. İstisnai olarak ABD uygulamasına ise, tutanakta yer almayan hususların temyiz aşamasına tanıtılmasındaki kuralları nedeniyle kısaca yer vereceğiz.

Hollanda Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 25. maddesine göre, duruşmanın sonlanmasının ardından mümkün olduğunca çabuk bir biçimde tutanağın imzalanması gerekmektedir. HCMK'ya göre, katip duruşmaya katılmamış ise, bu durum da tutanağın sonuna mutlaka eklenir. Bu durumda HCMK m. 171/2 uyarınca yedek katip yemin ederek onun yerini alacaktır. Kanunun 174. maddesine göre, tutanaklar beyanda bulunanlar tarafından okunur ve imzalanır, imzadan imtina yahut imzalanmamasına ilişkin sebepler var ise bunlar da tutanağa aktarılır. HCMK m. 175 ise oldukça ayrıntılı bir düzenlemedir. Örneğin bu düzenlemenin ilk fıkrasına göre tutanıklarda boşluklara yer verilemez. Değişiklikler, çıkarılmalar ve düzenlemeler maddenin ikinci fıkrasına göre beyanda bulunan taraf, duruşmayı idare eden kişi ve katip tarafından mutlaka imzalanır. Aynı maddenin dördüncü fıkrasına göre tutanağın tamamı ayrıca hakim ve katip tarafından da imzalanır. Ancak bu kanunun sağlıyor en önemli düzenlemesi 175/3 ile getirilmiştir. Hükme göre bu düzenlemelere aykırı olarak tutanağa giren şeyler, yok hükmünde kabul edilmelidirler.

Norveç Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre ise, duruşma tutanaklarının doğru tutulup tutulmadığı da yargılamanın süjeleri tarafından denetlenebilmektedir. NCMK m. 26'ya göre talep halinde duruşma tutanaklarının yüksek sesle okunması olanak dahilindedir. Aynı maddenin ikinci fıkrası bu okuma esnasında düzeltme talep edilebileceğini belirtmektedir. Eğer bir düzenleme yapılırsa, bu haricen belirtilerek yazılacak, eğer düzeltme talebi reddedilirse bu halde talebin reddedildiği tutanağa kaydedilecektir. Yine kanunun 20. maddesine göre de tutulan tutanakların sesli bir biçimde okunmasını güvence altına almaktadır. Belirtmek gerekir ki, bu tutanaklar 26. Maddeye göre hakimler, katipler ve gözlemciler tarafından imzalanır.

İsviçre Ceza Muhakemesi Kanunu m. 76'ya göre, tutanaklar katip, işlemi idare eden kişiler (İCMK'nın 61. maddesine göre savcı, hakim veya heyet başkanı bu kişilerdir) ve varsa tercümanlar tarafından im-

zalanmalıdır. İCMK m. 78/7'ye göre stenografi yahut el yazısı gibi bir vasıta ile duruşmada yaşananlar kayıt altına alınmışsa, bunlar derhal tutanağa çevrilecek ancak notların asılları yargılamanın sonuna değin muhafaza edilecektir.

Zabıtların taraflar tarafından denetimi ise, İCMK'nın 78. maddesine göre öncelikli olarak ifadenin tamamlanmasından sonra sesli okuma yahut kişiye okuması için tutanağın verilmesi yoluyla sağlanır. İlgilisi içeriğinden haberdar olduktan sonra beyanını içerir tutanağı imzalamalıdır. Bu prosedürden imtina edilmesi halinde, varsa gerekçeleri ile birlikte neden neden okunması yahut imzalanmasından imtina edildiği de tutanağa eklenir. 79. maddeye göre, tutanakta düzeltmeler yapılabilmesi de mümkündür. Hakim gerekli gördüğü bariz düzeltmeleri taraflara haber vererek değiştirebileceği gibi, bu mahkemeden talep de edilebilir. Bu değişiklikler katip ve mahkeme tarafından onaylanmalıdır. Ancak eğer değişiklik işin esasına bir etki doğuruyorsa, değiştirilmeden önceki hali anlaşılabilir biçimde tutanakta bulunacaktır.

Almanya Ceza Muhakemesi Kanunu m. 271'e göre tutanak mahkeme başkanı (o yoksa en kıdemli üye) ve zabıt katibi tarafından imzalanır. Madde 273/3'ün düzenlemesine göre ise, kelimesi kelimesine zapta geçirilmesine karar verilmiş beyanlar yüksek sesli okunmak yoluyla tarafların denetimine açılmaktadır. Yine aynı fıkra hükmü uyarınca ifadenin kabulü yahut itirazlara ilişkin beyanlar da tutanağa eklenmelidir. Alman Ceza Muhakemesi Kanunu, 274. maddesi ile muhakeme işleminin ancak bu tutanaklar ile ispat edilebileceğini ve tutanağa karşı yalnızca sahtecilik iddiasının ileri sürülebilmesini düzenlemektedir.

ABD Ceza Muhakemesine İlişkin Federal Kurallar m. 26/2.c'ye göre ise, taraflar gizli yahut konu ile alakasız bir bilginin tanık ifadesinden çıkarılmasını isterlerse mahkeme kamera görüntülerini inceleyerek gereksiz gördüğü yerleri çıkartır, bununla birlikte savunma bu çıkarmaya itiraz edebilir; bu halde ilgili kaydın çıkarılan yerler dahil tamamı mühürlenerek saklanır.

Nitekim, ABD Yüksek Mahkemesi'nin Federal Temyiz Kuralları'nın 10. maddesine göre a) temyiz aşamasında duruşma kaydına eklenmesi gereken belgeler arasında yapılan işlemleri gösterir tutanaklar da yer almaktadır, b) bir katibin tuttuğu tutanakta var olan bir karar dosyada yoksa ve bu karar yazılı ise tutanak dosyaya eklenir, c) temyiz aşama-

sında sözlü beyanları içerir tutanakların kaybolması halinde ise, temyiz eden bu tutanakları elinden geldiğince hazırlar ve davalı tarafa iletir. Karşı taraf gerekli gördüğü düzeltmeleri yapar, e) eğer ilk derece mahkemesinde tutulan tutanıklara itirazlar var ise, bunlarda değişiklik talep edilebilir, bu halde bu tutanakların kayıtları da temyiz dosyasına eklenir.⁴⁰ Anılan maddenin e) bendinde zikredilen itiraz imkanından faydalanarak yeni bir delilin sunulması ise çoğu bölge yüksek mahkemesi tarafından kabul edilmemektedir.⁴¹

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde yapılan duruşmalarda da tutanakların denetimine ilişkin düzenlemeler vardır. AİHM İç Tüzüğü'nün 70. maddesinin, 3. fıkrasına göre, tutulan tutanakların birer kopyası Yazı İşleri Müdürlüğü gözetiminde ve yine Müdürlük tarafından belirlenecek süre sınırı aşılmamak kaydıyla kontroller ve düzeltmeler yapabilmeleri için taraflara sunulur, ancak bu tutanaklar üzerinde söylenenlerin anlamını yahut konuyla olan ilgisini değiştirecek değişiklikler yapılamaz.

3. TÜRK HUKUKUNDA DURUŞMA TUTANAKLARI

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de duruşma tutanakları ceza muhakemesi kanunlarının düzenlediği konulardan biridir. Osmanlı döneminde duruşma tutanaklarına ilişkin kimi bilgilere yukarıda yer vermiştik. Bu başlık altında ise öncelikle 1412 sayılı mülga Ceza Muhakemesi Usulü Kanunu ("CMUK") hükümlerinden, ardından da ikinci bir başlık altında 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'ndan ("CMK") bahsedeceğiz. Bu ikinci başlık altında yürürlükteki mevzuatın tasarısı ve kanunlaşma aşaması, hükümleri ve bu hükümlerin ortaya çıkardığı sorunlar ile değerlendirmelerimizi paylaşmaya gayret edeceğiz.

3.1. 1412 Sayılı Ceza Muhakemesi Usulü Kanunu Dönemi

1412 sayılı mülga Ceza Muhakemesi Usulü Kanunu'nda⁴² duruşma

40 United States of America Federal Rules of Appellate Procedure, ABD Temyiz Usulüne İlişkin Federal Kurallar, Çevrimiçi Erişim: <http://www.ca7.uscourts.gov/rules-procedures/rules/rules.htm#frap10> Erişim Tarihi: 21.04.2019

41 George C. Harris; Xiang Li, "Supplementing the Record in the Federal Courts of Appeals: What If the Evidence You Need Is Not in the Record", **The Journal of Appellate Practice And Process**, Cilt 14, Sayı 2, 2013, s. 320. Çevrimiçi Erişim: <http://www.heinonline.org> Erişim Tarihi: 21.04.2019

42 1412 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, Resmi Gazete Tarihi: 20.04.1929 Resmi Gazete Sayısı: 1172 Çevrimiçi Erişim: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.1412.pdf> Erişim Tarihi: 21.04.2019.

tutanakları 264 ila 267. maddeler ile düzenlenmekteydi. Mülga kanunun 264. maddesine göre, duruşmalarda tutanak tutulması zorunludur ve bu tutanak hakim veya zabıt katibi tarafından imzalanır.⁴³ Daha sonra 21.05.1985 tarih ve 3206 sayılı yasanın 56. maddesi ile getirilen bir değişiklik ile maddenin aslındaki zabıtname kelimesi tutanak ile değiştirilmiş⁴⁴, maddeye duruşmanın teknik araçlarla kayıt imkanı da getirilmiş, bu halde kayıtlara dayanılarak düzenlenen tutanakların da hakim ve katip tarafından imzalanması emredilmiştir.

Mülga CMUK m. 265'e ise göre duruşma tutanağının içeriğinde; 1 – Duruşmanın icra kılındığı yer ve tarihi, 2 – Hakimlerin, Cumhuriyet Müddeiumumisinin, zabıt katibinin ve varsa tercümanın adı, 3 – İddianamede tavsif edildiği gibi suçun ne olduğu, 4 – Maznunların, müdafilerin, davacıların adları, 5 – Muhakemenin açık mı yoksa gizli mi olduğu yer alır.

Müteakip 266. madde ise, bu hususların dışında tutanakta nelerin yer alması gerektiği konusunda düzenlemeler içermektedir. Maddenin ilk fıkrasına göre, tutanakta kısaca duruşmada yaşanan olaylar ve sonuçları, muhakeme usulüne uyulup uyulmadığı açıkça belirtilmelidir. İkinci fıkraya göre, duruşmada okunan belgeler ve ne oldukları, ortaya konan iddialar ve verilen kararlar da tutanakta yer almalıdır. Üçüncü fıkraya göre sulh mahkemelerinde gerçekleşen duruşmalara ilişkin bir istisna hükmü öngörülmüştür. Bu mahkemelerde gerçekleşecek duruşmalarda sorgular ve şahitlerin beyanları da kısaca tutanağa geçirilecektir.

Dördüncü fıkraya göre ise, eğer bir beyanın kelimesi kelimesine geçirilmesi gerekirse, hakim beyanın böylece geçirilmesini, ardından da okunmasını emreder ve beyana ilişkin onay ve itirazları da tutanağa geçirir.

43 Maddenin ilk hali şu şekildedir: “Duruşma için zabıtname tutulur ve reis ile zabıt kâtibi tarafından imzalanır. Reisin mâni bulunursa zabıtname azanın en kıdemlisi tarafından imzalanır.” Çevrimiçi Erişim: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1172.pdf> Erişim Tarihi: 21.04.2019.

44 1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete Tarihi: 04.06.1985 Resmi Gazete Sayısı: 18774 ile maddede yapılan değişiklikten sonraki hali şu şekildedir. “Duruşma için tutanak tutulur ve mahkeme başkanı ile zabıt kâtibi tarafından imzalanır. Mahkemece gerekli bulunduğu duruşma safabatı, mahkemenin uygun ve lüzumlu göreceği teknik araçlarla tespit olunabilir. Bu tespiti dayanılarak sonradan düzenlenecek duruşma tutanaklarının, duruşma safabatına uygun olduğu, mahkeme başkanı ve tutanağı düzenleyen zabıt katibi tarafından tasdik edilir. Mahkeme başkanının özürü bulunursa tutanak üyelerin en kıdemlisi tarafından imzalanır.” Çevrimiçi Erişim: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18774.pdf> Erişim Tarihi: 21.04.2019

Son olarak CMUK m. 267 ile, duruşma tutanağının ispat gücü belirlenmiş, duruşmada yaşananların ancak bu tutanak ile ispatlanabileceği, tutanağa ilişkin ise sadece sahtecilik iddiasının ileri sürülebileceği tespit edilmiştir.

Görüldüğü üzere CMUK dönemindeki düzenlemeler hem tutanağın içeriğine hem de denetlenmesine ilişkin çeşitli kurallar içermektedir. Örneğin, muhakeme işlemlerinin yeri, zamanı, işleme iştirak edenlerin isimlerinin bulunması, muhakemenin merasimlerine uyulup uyulmadığını denetlemeye de yarar.⁴⁵

1412 Sayılı CMUK döneminde madde 266/3 gereğince asliye ve ağır ceza mahkemelerinde sanık, tanık ve bilirkişilerin sözlü beyanlarının duruşma zaptına geçirilmesi şart koşulmamış, bu beyanların sadece savcıların duruşmalara katılmadığı sulh ceza mahkemelerinde kısaca tutanağa eklenmesi zorunlu tutulmuştu.⁴⁶ Bu farklılığın nedeni ise sulh mahkemelerindeki duruşmaya katılmayan savcıların etkili bir temyiz talebinde bulunabilmelerinin sağlanması olarak açıklanmaktadır.⁴⁷

Ancak kimi hallerde bir beyanın zapta kelimesi kelimesine aktarılması da mümkündür. Beyanların yazılıp yazılmayacağı, yazılacaksa kısmen mi, yoksa tamamen mi yazılacağını takdir etme yetkisi ise başkana aittir.⁴⁸

Tutanağın denetimi açısından ise asıl fonksiyonu mahkeme başkanı ve zabıt katibi üstlenmektedir. Kural olarak onların imzası tutanağın doğruluğunu tasdik eder. Ancak istisnai olarak yukarıda değinildiği gibi bir beyan kelimesi kelimesine zapta aktarılmış ise, bu halde bu denetim sesli okuma yoluyla tarafların da katılımına imkan sağlar ve nihayetinde onların içeriğe ilişkin gerek onayları, gerekse de itirazları tutanağa eklenerek, kendine yer bulur.

Son olarak CMUK m. 264 ile getirilen değişiklikten de söz etmek gerekir. Kanun koyucu yukarıda değindiğimiz gibi duruşmanın teknik imkanlarla kaydedilmesine bu değişiklik ile imkan tanımıştır. Bu halde

45 Nurullah Kunter, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, 7. Bası, İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1981, s. 397.

46 Nurullah Kunter, **A.g.e.**, s. 396-397.

47 Nur Centel vd., **A.g.e.**, s. 774.

48 Nurullah Kunter, **A.g.e.**, s. 396.

duruşmanın tamamı kaydedilecek, ardından tutanağa aktarılacak, hakim ve zabıt katibinin imzası ile tutanak denetlenecektir.

Mülga kanunun düzenlemeleri incelendiğinde Alman Ceza Muhakemesi Kanunu'na olan benzerliğinin yadsınamaz ölçüde olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, Alman Ceza Muhakemesi Kanunu⁴⁹ m. 271'e göre de, CMUK m.264'e benzer biçimde tutanak mahkeme başkanı (o yoksa en kıdemli üye) ve zabıt katibi tarafından imzalanır.

Mülga CMUK'ta özellikle tutanakta yer alacak beyanlara ilişkin hüküm de yukarıda değindiğimiz üzere Alman Ceza Muhakemesi Kanunu ile paralellik göstermektedir. Tekrar etmek gerekir ise, Alman Ceza Muhakemesi Kanunu m. 273/2'ye göre ise hakim gerekli gördüğünde bir özet yazmak yerine, ifade verenin bütün beyanlarının kayıt altına alınmasına karar verebilir. Bu halde bu kayıtlar da dava dosyası ile birlikte saklanır. Aynı maddenin müteakip 3. fıkrasına göre ise, bir beyanın söyleniş tarzı önemli ise, bu halde re'sen yahut talep halinde bütün ifadenin kayıt altına alınmasına karar verebilir. Madde 273/3'ün düzenlemesine göre ise, kelimesi kelimesine zapta geçirilmesine karar verilmiş beyanlar yüksek sesli okunmak yoluyla tarafların denetimine açılmaktadır. Yine aynı fıkra hükmü uyarınca ifadenin kabulü yahut itirazlara ilişkin beyanlar da tutanağa eklenmelidir.

Bununla birlikte Alman Ceza Muhakemesi Kanunu ile CMUK arasındaki önemli bir farklılık mülga CMUK'taki 263. Maddenin 3. fıkrası ile ihdas edilmiştir. Hükme göre tutanağa beyanların geçirilmesi yukarıda değindiğimiz üzere yalnızca Sulh Ceza Mahkemeleri bakımından zorunlu tutulmuşken, Almanya'daki düzenlemelerde böyle bir istisnadan bahsedilmemiş, hakimler bütün beyanların en azından özetini tutanağa geçirmek ile görevlendirilmiştir.

Yine tutanağın ispat gücüne ilişkin hükümler de birbirinin aynısıdır. Alman Ceza Muhakemesi Kanunu, 274. maddesi ile CMUK m. 267'de olduğu gibi muhakeme işleminin ancak bu tutanaklar ile ispat edilebileceğini ve tutanağa karşı yalnızca sahtecilik iddiasının ileri sürülebilmesini düzenlemektedir.

49 Alman Ceza Muhakemesi Kanunu, Federal Resmi Gazete Tarihi: 07.04.1987 İngilizce Çevirisi için Çevrimiçi Erişim: <http://www.legislationline.org> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

3.2. 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Dönemi

3.2.1. Tasarı ve Kanunlaşma Süreci

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu⁵⁰, Avrupa Birliği'ne üyelik tartışmaları ışığında hazırlanan bir kanundur. Hatta ve hatta Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ("TBMM") yapılan görüşmeler sürerken o dönemki Avrupa Parlamentosu Başkanı Josep Borrell Fontelles de TBMM'de bir konuşma yapmıştır.⁵¹ Nitekim, muhalefet partileri de o dönem konunun Avrupa Birliği ile ilişkilerden kaynaklı bir acele ile takvime alındığı kanaatindedir. Örneğin, CHP grubu adına söz alan Mehmet Nuri Saygun kanunun 139. maddesine ilişkin itirazlarını dillendirirken bu konuya da kısaca şöyle değinmektedir. "...Yasanın bünyesinde, hâlâ, birçok olumsuzluk var; ama, bu Avrupa Birliğine yetiştirme süreci içinde, bu kadar sıklaştırılan bir tabloda, içindeki bu hatalarıyla birlikte, tasarıda, kendi sunduğumuz katkılarla, elimizden geldiğince düzeltmeler yapmaya çalıştık. Sonuç itibarıyla, geneli açısından tasarıya bir karşı çıkmamız söz konusu değil..."⁵²

Böylesine bir acelenin olduğu tabloda her maddenin Genel Kurul'da tek tek tartışılması ise gerçekleşmemiştir. Nitekim duruşma tutanaklarına ilişkin olan ve aşağıda değineceğimiz hükümler oylanırken, bunlara ilişkin milletvekilleri tarafından söz alınmamıştır.⁵³

Kanun tasarısı incelendiğinde ise⁵⁴ duruşmaya ilişkin olan hükümlerin 1412 sayılı kanuna benzer olduğunu belirtmekte fayda vardır. Tasa-

50 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, Resmi Gazete Tarihi: 17.12.2004, Resmi Gazete Sayısı: 25673 Çevrimiçi Erişim: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf> Erişim Tarihi: 21.04.2019.

51 Dönemin Avrupa Parlamentosu Başkanı Josep Borrell Fontelles tarafından yapılan konuşma için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 22. Dönem, 3. Yasama yılı, 03.12.2004 tarihli 26. Birleşim, Ankara, s. 135-139 Çevrimiçi Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c066/tbmm22066026.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

52 Mehmet Nuri Saygun'un konuşmasının tam metni için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 22. Dönem, 3. Yasama yılı, 03.12.2004 tarihli 27. Birleşim, Ankara, s. 282-285 Çevrimiçi Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c066/tbmm22066027.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

53 Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 22. Dönem, 3. Yasama yılı, 03.12.2004 tarihli 27. Birleşim, Ankara, s. 333-334 Çevrimiçi Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c066/tbmm22066027.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

54 Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Tasarısı ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 22. Dönem 3. Yasama Yılı, Sayı 698, Ankara, 2003, s. 238.

riya göre duruşma tutanaklarına ilişkin hükümler 4 ana başlıkta toplanıyordu. 228. Madde tutanağa ilişkin esasları “*Duruşma için tutanak tutulur. Tutanak, mahkeme başkanı veya hâkim ile zabıt kâtabi tarafından imzalanır. Mahkemece gerekli görüldüğünde, bu hususta teknik araçlardan da yararlanılabilir. Bu suretle sonradan düzenlenecek duruşma tutanaklarının, duruşma aşamalarına uygun olduğu, mahkeme başkanı veya hâkim ile tutanağı düzenleyen zabıt kâtabi tarafından onanır.*” şeklinde belirtirken 229. Maddeye göre, duruşma tutanağına yazılması gerekenler; duruşmanın yapıldığı yer ve tarih, hâkimlerin, cumhuriyet savcısının, zabıt kâtabinin ve varsa tercümanın adları, iddianamede nitelendirildiği gibi suçun ne olduğu, katılanların, sanıkların ve avukatlarının adları, duruşmanın açık mı, yoksa kapalı mı yapıldığıdır.

Bununla birlikte tasarının 230. maddesi tutanağa yazılacak diğer hususlar başlığını taşır. Maddeye göre, “*Tutanakta, duruşmanın seyrini ve sonuçlarını ana çizgileriyle yansıtan ve yargılama usulünün bütün temel kurallarına uyulduğunu gösteren unsurlara yer verilir. Tutanakta ayrıca okunan veya [tasarının] 219 uncu madde[si] gereğince okunmasından vazgeçilmiş bulunan yazılar belirtilir ve duruşma süresince öne sürülen istemler, verilen kararlar ve hüküm fıkrası yer alır.*”

Belirtmek gerekir ki, maddenin ikinci fıkrası beyanların özetlenerek tutanağa aktarılacağını belirtmekte iken, üçüncü fıkrasına göre “*duruşmada bir olayın, bir ifadenin veya bir açıklamanın kelime kelime saptanması önem kazanırsa, mahkeme başkanı veya hâkim, re’sen veya istem üzerine duruşmanın tam olarak tutanağa geçirilmesine ve yazılanın okunmasına karar verir. İstem reddi hâlinde gerekçesi tutanakta belirtilir.*”

Nitekim tasarının 231. maddesine göre, duruşmada yasal şekil ve usullere uyulup uyulmadığı ancak duruşma tutanağı ile ispatlanabilir ve bu tutanağa karşı ancak sahtecilik iddiası ileri sürülebilir. Bu maddenin gerekçesi ise kanunkoyucunun duruşma tutanaklarına ilişkin fikirlerini ortaya koyması bakımından önemlidir:

“Tasarının bu düzenlemesi olumlu ve olumsuz iki karine getirmektedir. Tutanağa yazılmış olan her şekli kuralın uygulanmış ve buna karşılık tutanakta yer almayan noktaların gerçekleşmemiş olduğu kabul edilmiştir.”

Maddeden açıkça anlaşılacağı gibi, tutanağın bu ispat gücü sadece Tasarının 229 uncu maddesi ile 230 uncu maddenin birinci fıkrasındaki, “duruşmanın seyrini ve sonuçlarını ana çizgileriyle yansıtan ve yargılama usulünün bütün temel kurallarına uyulduğunu” göstermesi bakımından geçerlidir. Buna karşılık, tutanakta yazılan diğer hususlar bakımından geçerli değildir. İspat gücü sadece “duruşma tutanağı” için kabul edilmiştir. Sulh ceza hâkimi veya Cumburiyet savcısı tarafından soruşturma evresinde hazırlanan tutanakların böyle bir ispat gücü yoktur. Bu nedenle, “yasal şekil ve usuller” dışında kalan ve tutanakta yer alan açıklamalar bakımından genel kurallar uygulanır ve vicdanî delil sistemine göre, sabetlik iddiasına gerek olmadan o husus ispat edilebilir. Tasarı ile duruşma tutanakları, yukarıda açıklanan gerekçelerle, sabetliği sabit oluncaya kadar geçerli bir yazılı belge olarak kabul edilmiştir. Kabul edilen bu yasal karinenin çürütülmesi için, duruşma tutanağının sabte olduğunun ispat edilmesi şart koşulmuştur. Ancak şunu da hatırlatmak gerekir ki, karinenin sağlam sayılması, onu yasal delil hâline getirmeyecektir. Hâkimler, makul sınırlar içinde kalmak koşulu ile delillerle bağlı tutulamazlar.

Alman hukukunda hâkim veya zabıt kâtabi tarafından “tutanağın hatalı olduğu açıklanırsa” yasal merasim bakımından da sabetlik iddiasına gerek olmadığı kabul edilmektedir.”⁵⁵

Bununla birlikte yasalaşan metin aşağıda değineceğimiz üzere tasarıdan da mülga kanundan da oldukça farklıdır.⁵⁶ Bu farklılık özellikle beyanların geçirilmesine hakkındaki tasarının 230. maddesine ilişkindir. Bu değişikliğe ilişkin olarak tasarı metninde ve komisyon raporunda yer alan açıklamaya göre yapılan “yalnızca daha sade ve ayrıntılı bir

55 Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Tasarısı ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 22. Dönem 3. Yasama Yılı, Sayı 698, Ankara, 2003, s. 97.

56 Belirtmek gerekir ki Yargıtay Genel Kurulu'nun bir kararında Genel Kurul Üyesi Doç. Dr. İ. Şahbaz, yazdığı karşı oy yazısından anlaşıldığı üzere mülga CMUK hükümleri ile CMK hükümlerinin benzediği kanaatindedir. “...5271 sayılı Ceza Yargılaması Yasası'nın 219. maddesi ile 1412 sayılı Ceza Yargılamaları Usulü Yasası'nın 264. maddesi neredeyse aynıdır, aynı benzerlik 5271 sayılı Yasanın 222. maddesi ile 1412 sayılı Yasanın 267. maddesi arasında da bulunmaktadır...” YCGK E. 2012/7-1554 K. 2013/256 T. 21.5.2013 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

düzenleme”dir.⁵⁷ Bununla birlikte aşağıda değineceğimiz üzere mevcut düzenleme üzerinde yapılan değişikliklerin sadeleştirme ve ayrıntılandırma ile açıklanması kanaatimizce pek mümkün değildir.

3.2.2. 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun Duruşmaya İlişkin Hükümleri

5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun⁵⁸ “*Kovuşturma Evresi*” başlıklı üçüncü kitabının, “*Kamu Davasının Yürütülmesi*” başlıklı birinci kısmının beşinci bölümü “*Duruşma Tutanaqları*” başlığını taşır ve dört maddeden ibarettir. Kanunun bu bölüm altında yer alan duruşma tutanaklarına ilişkin hükümleri 219 ila 222. madde tarafından düzenlenmektedir.

Bu düzenlemelerden ilki olan 219. madde, yukarıda değindiğimiz mülga CMUK’un (21.05.1985 tarih ve 3206 sayılı yasanın 56. maddesi ile değişik) 264. maddesinin bir tekrarı niteliğindedir. Maddeye göre duruşma için bir tutanak tutulur, tutanak başkan ve katip tarafından imzalanır, teknik işlemler ile yapılan bir kayıt var ise bunlar daha sonradan tutanağa aktarılır ve yine başkan ve katip tarafından imzalanır. Maddenin ikinci fıkrası ise, başkanın mazeretli olması halinde tutanağın en kıdemli üye tarafından imzalanmasını emretmektedir.

CMK m. 220 ise duruşma tutanağının başlığını düzenlemekte olup, a) Duruşmanın yapıldığı mahkemenin adı, b) Oturum tarihleri, c) Hâkimin, Cumhuriyet savcısının ve zabıt kâtibinin adı ve soyadı tutanağın başlığında belirtilmelidir.

Kanaatimizce 1412 sayılı CMUK’tan esas itibariyle farklılaşmayı sağlayan ise detaylı açıklamaları aşağıda yapacağımız CMK’nın 221. maddesidir. “*Duruşma Tutanağının İçeriği*” başlığını taşıyan maddeye göre, duruşma tutanağında yer alması gereken hususlar, a) Oturumlara katılan sanığın, müdafinin, katılanın, vekilinin, kanunî temsilcisinin, bilir-

57 Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Tasarısı ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 22. Dönem 3. Yasama Yılı, Sayı 698, Ankara, 2003, s. 180.

58 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, Resmi Gazete Tarihi: 17.12.2004, Resmi Gazete Sayısı: 25673 Çevrimiçi Erişim: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf> Erişim Tarihi: 21.04.2019.

kişinin, tercümanın, teknik danışmanın adı ve soyadı, b) Duruşmanın seyrini ve sonuçlarını yansıtan ve yargılama usulünün bütün temel kurallarına uyulduğunu gösteren unsurlar, c) Sanık açıklamaları, d) Tanık ifadeleri, e) Bilirkişi ve teknik danışman açıklamaları, f) Okunan veya okunmasından vazgeçilen belge ve yazılar, g) İstemler, reddi halinde gerekçesi, h) Verilen kararlar, i) Hüküm'den ibarettir.

Kanunumuzda bu bölüm altındaki son hüküm 222. madde ile düzenlenmekte olup duruşma tutanağının ispat gücünü düzenler. Belirtmek gerekir ise, bu hüküm de mülga CMUK'un 267. maddesinin ve Alman Ceza Muhakemesi Kanunu m. 274'ün bir tekrarı niteliğindedir. Maddeye göre duruşmanın nasıl yapıldığı, kanundaki belirtilen usul ve esaslara uyulup uyulmadığı, ancak tutanakla ispat olunabilir ve bu tutanağa karşı yalnızca sahtecilik iddiasında bulunulabilir.

3.2.3. Hükümlerin Değerlendirilmesi ve Uygulamada Karşılaşılan Problemler

Belirtmek gerekir ki, anılan hükümler genel olarak hem tutanağın içeriği, hem de tutanağın denetimi bakımından yukarıda değindiğimiz ülkelerden farklılaşmaktadır. Biz çalışmamızın genel planına sadık kalmak adına yukarıda diğer ülkelerin ve AİHM'in mevzuatlarını incelerken takip ettiğimiz planı bu başlık altında da takip etmeyi uygun gördük.

3.2.3.1. Duruşma Tutanaklarının İçeriği Bakımından Değerlendirmeler

Duruşma tutanaklarının içeriği bakımından yapacağımız değerlendirmenin iki önemli sorun altında şekillendiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki duruşma tutanağının içeriğine kimlerin beyanlarının gireceği meselesi üzerinde yoğunlaşırken, değerlendirmemizin ikinci kısmı bu beyanların ne ölçüde tutanağa aktarılacağı ve uygulamanın bu konudaki yaklaşımından hareket etmektedir.

3.2.3.1.1. Bir Teorik Problem Olarak Duruşma Tutanağında Kimlerin Beyanlarının Yer Alacağı Meselesi

Kanun metninden anlaşıldığı üzere CMK m. 221/1 hükümlerine göre c) Sanık açıklamaları, d) Tanık ifadeleri, e) Bilirkişi ve teknik danışman

açıklamaları tutanakta yer alacaktır ancak yargılama faaliyetlerinde beyanda bulunan kişiler sadece bunlar değildir. Bu halde, kanun hükmünün beyanlarının tutanağa geçirilmesi bakımından açıkça zikretmediği kişiler arasında mağdur, katılan ve vekili, sanık müdafii ve cumhuriyet savcısı da bulunmaktadır. Halbuki bu kişiler kanunun, duruşmanın çeşitli aşamalarda söz almasına izin verdiği kimselerdir. Nitekim delillerin tartışılmasını düzenleyen 216. madde bu kişilere söz hakkı verilmesini açıkça emretmektedir.

Bu eksik düzenlemenin kıyas yoluyla doldurulması da düşünülebilir, nitekim ceza muhakemesi kural olarak kıyasa imkan tanır. Açıklamak gerekir ise, ceza muhakemesi hukuku kapsamında kıyas, yasada öngörülen durumlara ilişkin olan düzenlemelerin, öngörülmeyle de uygulanabilmesi için benzetme yapılması demektir.⁵⁹ Yorumdan farklı olarak, kıyas yapılırken hukuki düzenlemenin mevcut olmadığı bir halin vardır ve mevcut sistemden yararlanılarak o boşluk doldurulmaya çalışılır.⁶⁰ Ancak bu kıyasın uygulanamayacağı haller de mevcuttur ve bunlar sınırlayıcı yahut istisnai hükümlerin söz konusu olmasıdır. Yani istisnai ve sınırlayıcı düzenlemeler ancak öngörüldükleri kişiler ve durumlar için uygulanır.⁶¹

Bu bilgiler ışığında, tutanağın içeriğine ilişkin olarak kanunlaşan düzenlemenin *numerus clausus* biçiminde hazırlanmış olması, katı ve ayrıntılı bir biçimde zikredilmiş olması karşısında ortaya çıkan sonuç şudur. Müdafii, vekil, savcı gibi kişilere söz verilmesi kanunun emri olsa da, beyanlarının duruşma tutanaklarına aktarılması kıyasa elverişli olmayan bir hükümle ihdas edilmiş olduğundan söz konusu olamayacaktır. Bu varılan sonuç, kanaatimizce hiç makul olmamakla birlikte, kanun koyucunun düzenlemedeki acelesinin acı bir neticesidir.

Bu aşamada mağdurun ayrık bir durumu olduğundan ise söz etmek gerekir. Nitekim kanunumuzun 236. maddesinde mağdurun olayın tanığı olması halinde, yemin hariç tanıklığa ilişkin hükümlere uyulacağı belirtildiğinden, tıpkı tanık beyanları gibi, tanık olarak dinlenen mağdurun beyanlarının da duruşma tutanaklarına aktarılması gerektiği

59 Nur Centel, vd., **A.g.e.**, s. 51-52.

60 Ahmet Gökçen, vd., **A.g.e.**, s. 60.

61 Nur Centel, vd., **A.g.e.**, s. 51-52.

açığıdır. Ancak olaya ilişkin bir tanıklığı bulunmayan mağdura ilişkin bu hükmün uygulanması imkanı söz konusu olamayacaktır.

Bu halde çeşitli çözümler ileri sürülebilir. Bu çözümlerden biri ise CMK m. 221/1-b'den yararlanmak olabilir. Ki gerçekten, kanunun 221. maddesinin tutanağa geçirilecek açıklamalara ilişkin yarattığı bu boşluğu, yine aynı maddedeki bir düzenleme ile gidermek düşünülebilir. Nitekim kanunkoyucu kimi açıklamaların tutanağa aktarılacağını şart koşmuş ve bunların arasında mağdur, katılan ve vekili, sanık müdafii ve cumhuriyet savcısını zikretmemiş ise de, bunlara söz verilmesi CMK m. 216 ile emredilmiş olduğundan, bu sözün verilip verilmediğini tespit etmek CMK m. 221/1-b kapsamında tutanakta yer verilmesi gereken hususlar arasındadır. İlgili bendi hatırlamak gerekir ise, düzenleme şu şekildedir, *“b) Duruşmanın seyrini ve sonuçlarını yansıtan ve yargılama usulünün bütün temel kurallarına uyulduğunu gösteren unsurlar”*. Ancak bu çözüm de kusursuz değildir, nitekim norma uymak bakımından ilgili kişiye söz verildiğinin tutanağa geçirilmesi yeterli olabilir, kişilerin açıklamalarına özet halinde dahi yer verilmesi ise malesef bir gereklilik değildir.

Ülkemiz uygulamasında ise, kanunda zikredilmeyen bu kişilerin beyanlarının tutanağa aktarılması sevindiricidir. Böylelikle bu teorik sorunun pratikte bir yansıması bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu düzenlemenin yeterince düşünülmeden kaleme alınmaması ile ortaya çıkan bu sorun yasa değişikliği yapılarak düzeltilmelidir.

Değirmek isteriz ki, bu acelenin bir tezahürü de sanıyoruz, CMK m. 221/1-a ile *“teknik danışman”*ın adının soyadının tutanağa geçirileceğinin belirtilmesi, aynı maddenin e bendi ile de beyanları geçirilecek kişiler arasında *“teknik danışman”*ın sayılmış olmasıdır. Teknik danışman kanunun terminolojisinde olmayan bir kişidir. Oysa kanunun çeşitli maddelerinde⁶² uzmanlardan bahsedilmektedir. Kanunumuzun başka hiçbir yerinde zikredilmeyen teknik danışmanın, aslında uzmanlar olduğunu düşünüyoruz. Bununla birlikte tasarı değiştirilirken terminoloji birliğinin sağlanması için gerekli kontrollerin yapılmamış olması da hükmün yeterince incelenmeden yasalaştırıldığına bir diğer kanıtıdır.

62 Uzmandan bahsedilen bazı maddeler için bkz. CMK m. 67, 68, 178

3.2.3.1.2. Bir Pratik Problem Olarak Tutanağa Eklenecek Beyanların Kapsamı Meselesi

Düzenlemenin sadece teorik sorunlar ortaya çıkarmakla sınırlı kalmadığı alanlar da mevcuttur. Bunlardan bir tanesi de tutanağın içeriğine eklenecek beyanların kapsamıdır. Şöyle ki, tutanağın içeriği başlıklı 221. madde düzenlemesinde sanık, tanık, uzman ve bilirkişilerin beyanlarına yer verileceğinden bahsedilmiş ise de, bu beyanların özetlenerek mi yoksa bütünü itibariyle yani söyleyenin ağzından çıktığı gibi kelimesi kelimesine mi tutanağa aktarılacağına ilişkin bir belirleme yapılmış değildir. Yine sorulan soruların tutanakta yer alacağına ilişkin bir açıklama da bulunmamaktadır.

Bu aşamada 1412 sayılı mülga CMUK ile karşılaştırıldığında iki önemli farklılığın olduğu söylenebilir. Bu farklılıklardan ilki sevindiricidir. Anımsamak gerekir ise, mülga CMUK'taki 263. maddenin 3. fıkrası ile ihdas edilen hükme göre tutanağa beyanların geçirilmesi yukarıda değindiğimiz üzere yalnızca Sulh Ceza Mahkemeleri bakımından zorunlu tutulmuştu. Mevcut düzenlemede ise bu anlayış terk edilmiş, bütün mahkemelerde gerçekleşecek tanık, sanık ve bilirkişi/uzman açıklamalarının duruşma tutanağına geçirilmesi şart koşulmuştur.

Bununla birlikte bir ikinci farklılıktan daha söz etmek gerekir, ki bu da kanun hükmünde beyanların kelimesi kelimesine mi zapta geçirileceği yoksa, bir özet halinde mi aktarılacağı konusunda bir açıklık bulunmamasıdır. Hatırlamak gerekirse, mülga kanunda beyanların kural olarak özet halinde tutanağa geçirileceği, önemli görülürler ise kelimesi kelimesine tutanağa aktarılacakları belirtilmişti. Mevcut düzenlemede ise bu bakımdan bir boşluk vardır. Oysa bu konuda açıklığın sağlanması son derece önemlidir, zira duruşma aşamasında kullanılan bir kelime dahi maddi gerçeğe ulaşılması konusunda anahtar rol üstlenebilir.⁶³

3.2.3.1.2.1. Gereğe İle Boşluğun Doldurulmaya Çalışılması

Yürürlükteki kanunumuzda bu konudaki boşluğu anlamlandırabilmek için, kanun koyucunun idaresini anlamak bakımından gerekçeye başvurmak faydasızdır. Zira maddenin gerekçesi (komisyon tarafından

63 Veli Özer Özbek, vd., **A.g.e.**, s. 594.

“sadeleştirmek ve ayrıntılandırmak”tan ibaret olduğu belirtilen) değişiklikten önceki haline göre yazılmış olup, şu anki hükümden ziyade mülga CMUK düzenlemesine yakındır. O düzenlemede ise yukarıda değindiğimiz üzere bu boşluk yoktur.

Bu aşamada kanun koyucunun bu hususu hakimin takdirine terk ettiği düşünülebilir. Ancak kanaatimizce bu yaklaşım da doğru kabul edilemez. Zira yukarıda karşılaştırmalı hukuk başlığı altında değindiğimiz diğer normlarda, bu hususun son derece detaylı bir biçimde düzenlenmiş olduğu ortadadır.

Hatırlamak gerekir ise, Hollanda Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 25. ve 29. maddeleri beyanların kelimesi kelimesine duruşma tutanaklarına aktarılmasına olanak sağlamaktadır. Norveç Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 19. maddesi de davanın sonucuna etki doğuracak bütün beyanların kelimesi kelimesine tutanağa aktarılmasını düzenlemektedir. Nitekim NCMK’nın 20. maddesine göre de itiraflar yahut önemli tanıklıklar söyleyenin ağızından çıktığı biçimde tutanağa aktarılmalıdır. Yine NCMK’nın 22. maddesi, söylenen beyanın cezai bir sorumluluk doğuracağına düşünülmesi halinde, beyanın olduğu gibi tutanağa aktarılmasına imkan sağlar. İsviçre Ceza Muhakemesi Kanunu da, 78. maddesi ile beyanda bulunanın beyanını isterse dikte ettirebilmesine imkan tanırken, davaya etki edecek beyanların yabancı dilde olması halinde, söylenedikleri dilde kelimesi kelimesine tutanağa aktarılmasını emretmektedir.

Alman Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 273. maddesine göre de hakim önemli gördüğü beyanların kayıt altına alınmasına karar verebilir, bu halde kayıtlar davanın sonuna kadar saklanır. Yine aynı maddeye göre beyanın söyleniş tarzı önemli ise, re’sen veya talep halinde de bütün ifadenin kaydının tutulmasına hakim tarafından karar verilebilir. Amerika Birleşik Devletleri’nin Ceza Muhakemesine İlişkin Federal Kuralları da 26. madde ile tanığın ifadesi teriminden, onun ağızından yazılmış bir tutanağı yahut tanıklığı esnasında yapılan bir kaydın tape-lenmesini anlamaktadır.

Bu aşamada yukarıda değindiğimiz üzere Dünya Adalet Projesi’nin Hukukun Üstünlüğü sıralamasında başları çeken bu ülkelerin kazuistik olarak düzenledikleri bir konuyu, kanun koyucunun detaylı bir biçimde açıklamaması problemler yaratmaya gebedir.

3.2.3.1.2.2. Zabıt Katiplerine İlişkin Hükümlerden Yararlanarak Yapılabilecek Değerlendirme

Bu boşluğun sadece CMK'da olduğu, ancak başka mevzuatlarda açıklanmış olduğu da pekala düşünülebilir. Ki gerçekten, bu meseleyi aydınlatılabilmek adına bakılabilecek bir diğer düzenleme daha vardır. Zabıt katiplerinin duruşma zaptına ilişkin görevleri her ne kadar CMK ile belirlenmiş ise de Bölge Adliye Ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî Ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik⁶⁴ de zabıt katiplerine ilişkin çeşitli hükümler ihtiva etmektedir. Ceza muhakemelerinde yapılan ilk derece yargılamalarına ilişkin olarak zabıt katibinin görevini düzenleyen Yönetmelik m.105/3-e hükmüne göre duruşma tutanağını yazmak görevi zabıt katibine verilmiştir. Bununla birlikte müteakip bir bentte, m.105/3-ğ hükmüne göre zabıt katibi genel olarak *“karar ve tutanakları hakim tarafından bildirildiği şekilde dikkat ve itina ile yazarak imzalamak”* ile görevlidir.

Bu aşamada yönetmelik hükmünde yer alan *“hakim tarafından bildirildiği şekilde”* ile kast edilen beyanların özetlenmesi olup olmadığı meselesi de tartışmaya açıktır. Zira aynı yönetmelik hukuk mahkemelerinde ilk derece yargılamalarına ilişkin olarak zabıt katibinin görevlerini m.169/4-a ile düzenlerken farklı bir ifade kullanmıştır. İlgili bende göre hukuk mahkemelerindeki zabıt katibinin görevi *“Duruşma ve keşiflere katılmak, başkan veya hâkim tarafından yazdırılanlar ile doğrudan yazılmasına izin verilen beyanları tutanağa yazmak”* şeklindedir. Hüküm, duruşma tutanağının hakim tarafından yazdırılmasını yahut hakim tarafından izin verilirse beyanların doğrudan tutanağa geçirilmesini açıkça belirtmektedir. Bu halde düzenleyici işlemde hukuk muhakemesinde katibe verilen görev ile ceza muhakemesinde katibe verilen görevin hükmün lafzı itibariyle farklılıklar içerdiği anlaşılmaktadır.

Böylece bu kişilerin iş tanımının belirlenemiyor olması da, ceza muhakemesinin yürümesi bakımından elimizdeki sorunu çözmeye imkan tanımamaktadır. Halbuki zabıt katibine kanun koyucu büyük bir önem atfetmektedir.⁶⁵ Tutanağı düzenleyen zabıt katibinin de CMK m. 22 ve

64 Bölge Adliye Ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî Ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik, Resmî Gazete Tarihi: 06.08.2015 Resmî Gazete Sayısı: 29437

65 Ahmet Gökçen; Murat Balcı; Mehmet Emin Aşahin; Kerim Çakır, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 3. Bası, Ankara: Adalet Yayınevi, 2018, s. 249.

devamı hükümleri çerçevesinde tarafsız olması gerekir⁶⁶, zira kanun 32. madde ile tarafsızlığını güvenceye alabilmek adına zabıt katibinin reddine yahut çekinmesine de olanak tanımıştır.⁶⁷ Zabıt katiplerinin reddi halinde kararı hakim verecek, katibin hakim ile birlikte reddedilmesi halinde, reddi inceleyecek merci reddedilen hakime göre belirlenecektir.⁶⁸ Özellikle ifade sahiplerinin imzası tutanakların geçerliliği için aranmadığından, tutanağın ve zabıt katibinin bu aşamada son derece etkili olduğu söylenmelidir.⁶⁹

Kanaatimizce, zabıt katibinin görevi, hakimın söylediklerini dikte etmekten ibaret ise bu hükmün bir anlamı yoktur. Zira bu halde zabıt katibi kendisine söylenenleri yazacak, beyanları zaten hakim tarafından denetlenecektir. Nitekim, katibin hakimden ayrı olarak, bir diğer deyişle hakimi reddetmeden reddedilmesi imkanı mevcuttur. O halde bu hükmün anlamı, katibin beyanları hakimden bağımsız olarak tutuyor olması halinde vücuda gelir. Ki gerçekten, eğer zabıt katibi beyanları duruşmada yaşananlardan farklı yazıyor ise, tarafsız bir hakimi değil de, beyanları yanlış bir biçimde tutanağa aktaran taraflı bir katibi reddetmek söz konusu olabilir.

O halde kanun koyucunun hiçbir hükmü mantığa aykırı biçimde, gereksiz yere düzenlemeyeceğinden hareket ederek, kanaatimizce katibin sadece yargılamaya iştirak edenlerden değil, yargılamayı idare edenlerden de tarafsız ve bağımsız olması gerekir.

Zabıt katiplerinin hakimlerden de bağımsız olmasına ilişkin görüşümüzün bir diğer dayanağı da hakimın tarafsızlığını yitirdiği bir halin duruşmada ortaya çıkması ihtimalidir. Hakimın duruşmada söylediği bir cümle ile ihsas-ı reyde bulunduğu bir ihtimalde, bu beyanı zabıt katibi kendiliğinden tutanağa geçirmelidir. Bir diğer deyişle, hakim duruşmada yaşananlar konusunda kanuni delil olan duruşma tutanağını, kendi aleyhine doldurmayacaktır. Böyle olunca CMK m. 24 vd. kapsamında hakimın reddine neden olabilecek bir davranış, beyan duruşmada gerçekleşirse denetlenemeyeceği gibi, ispatlanamayacaktır da. O halde hükmün mantığı gereği, katibin tutanağı hakimın talimatı ile değil, duyduğunu yazarak doldurması bir zorunluluktur.

66 Veli Özer Özbek, vd., **A.g.e.**, s. 519.

67 Nur Centel, vd., **A.g.e.**, s. 747.

68 Mustafa Artuç, vd., **A.g.e.**, s. 599.

69 Feridun Yenisey, vd., **A.g.e.**, s. 240, 709-710.

3.2.3.1.2.3. Uygulamada Karşılaşılan Problemler

Belirtmek gerekir ki uygulamada, kökleri 1412 Sayılı CMUK dönemi uygulamasına dayanan bir alışkanlığın devamı olarak⁷⁰ duruşma tutanakları mahkeme başkanı tarafından zabıt kâtibine kaydedilmektedir.⁷¹ Sürmekte olan uygulamaya ilişkin bir görüşe göre tutanağı, zabıt katibinin re'sen düzenlemesi gerekse de, uygulamada hakimin duruşmayı yönetmesine ilişkin kuralların bir sonucu olarak bu tutanağa nelerin ekleneceğini hakimin belirleyeceği kabul edildiğinden, tutanağın düzenlenmesi işlemi hakimin yönettiği değerlendirilmektedir.⁷²

Oysa, sürmekte olan, beyan özetlemek şeklindeki alışkanlığının sorunsuz olduğu da söylenemez, nitekim hakimler ve savcılar duruşma tutanaklarını hata yapmaksızın, ilgilinin anlatımı ile tutanağa geçirmekte sorunlar yaşamaktadır.⁷³ Uygulamada duruşma tutanaklarının gerçeğe aykırı tutuldukları, örneğin duruşmanın başlangıcında bu tutanağa iddianame ve eklerinin okunup, anlatıldığına ilişkin gerçeğe ve hukuka aykırı ibarelerin konulduğu belirtilmektedir.⁷⁴

Karşılaşılan problemlerden bir tanesi, müdafiler beyanda bulunmadan onların ağızından beyanların tutanağa geçirilmesidir.⁷⁵ Sadece müdafiler değil, diğer ilgililere ait beyanlar da hakim tarafından özetlenerek, kısaltılarak ve hatta yorumlanarak tutanaklara aktarılmakta, bazı konular rutin işlem addedilerek tutanaklara, taraflara haber dahi verilmeden eklenmektedir.⁷⁶

Duruşma sırasında beyanların hakim tarafından tutanağa dikte ettirilmesi meselesi şöyle bir kısır döngü de yaratmaktadır. Hakimlerin tutanağı yeterince iyi tutmadığını düşünen savunma makamı, beyanlarını

70 Nurullah Kunter, **A.g.e.**, s. 397.

71 Rifat Çulha, Fahrettin Demirağ, Ayşe Nuhoğlu, Salih Oktar, Durmuş Tezcan, Feridun Yenisey, **Ceza Muhakemesi Hukuku Başvuru Kitabı**, Editör: Ayşe Nuhoğlu, 4. Bası, Ankara: Bilge Yayınevi, 2019, s. 227.

72 Naim Karakaya, **A.g.e.**, s. 56.

73 Sami Acar; Hülya Gürsoy, "Türkiye Mahkemelerinde Sesli Görüntülü Kayıt ve Video Konferans Sistemi Uygulamasına Geçiş: Ceza Mahkemeleri Örneği", **Ankara Barosu Dergisi**, 2012/4, s. 131. Çevrimiçi Erişim: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/398007> Erişim Tarihi: 22.04.2019

74 Rifat Çulha, vd., **A.g.e.**, s. 227.

75 Murat Volkan Dülger, "Ceza Muhakemesinde Müdafinin Konumu ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar", **Ankara Barosu Dergisi**, 2012/4, s. 53-54. Çevrimiçi Erişim: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/398001> Erişim Tarihi: 22.04.2019

76 Yener Ünver, vd., **A.g.e.**, s. 641-642.

yazılı olarak sunmakta, ve hatta hakimler benzer noktaların zaten yazılı beyanlarla dile getirildiği düşüncesiyle sözlü beyanların özetlenmesini istemektedir.⁷⁷

Gelinen noktada duruşma tutanaklarının yargılama makamları tarafından müdafii aleyhine, içeriği eksik ve yanlış bir biçimde tutuldukları, istedikleri biçimde yazdırdıkları tutanaklar ile müdafiler aleyhine gerek disiplin, gerekse de ceza soruşturmalarının açılmasını sağlamaya çalıştıkları da değerlendirilmektedir.⁷⁸ Nitekim Yargıtay önüne giden bir dosyada da şüpheli bir avukatın bu iddiada bulunduğunu tespit edebilmek mümkündür.

“...İncelenen dosyada, şüpheli avukatın, sanık A.Y. müdafii olarak katıldığı B. ... Ağır Ceza Mahkemesinin 2004/370 esas sayılı dosyasının 16.11.2006 tarihli duruşmasında, mahkeme heyetine parmak sallayarak yüksek sesle “bu işleri mahkemeden daha iyi bildiği, beyanlarının zapta doğru olarak yazılmadığı, tutanağın doğru olmadığını” bildirdiği belirtilerek hakkında yasal gereğinin yapılması için anılan mahkemece 5271 sayılı C.Y.Y.’nin 205. maddesi uyarınca suç duyurusunda bulunulduğu görülmektedir.”⁷⁹

Sanıyoruz sadece bu eleştiriler bile sorunu ortaya koymaya yetmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, uygulamadaki sorunlar bunlarla sınırlı değildir.

Nitekim, duruşma tutanaklarının düzgünü tutulmaması sorunun önemli bir sonucu da soru sorma hakkı üzerinde doğmaktadır. Günümüzde tanığın dinlenmesi esnasında mahkeme başkanı genel anlatımı dinledikten sonra, bunları özetleyerek zapta geçirmekte, ardından önce kendisi daha sonra ise tarafların soruları var ise, soruya yer vermeksizin, sadece soru üzerine cevap verildiğini belirterek zapta eklemektedir.⁸⁰

Yine hatırlamak gerekir ise, karşılaştırmalı hukuk bahsi altında değindiğimiz mevzuatlarda, tutanaklarda soruların yer alması açıkça dü-

77 Cumhur Şahin, vd., **A.g.e.**, s. 174.

78 Serhat Sinan Kocaoğlu, “Devlet Sistemlerine Göre Savunma Hakkı ve Müdafii”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 68, 2010/2, s.138. Çevrimiçi Erişim: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/397687> Erişim Tarihi: 22.04.2019.

79 Y4CD E. 2008/15464 K. 2008/18029 T. 8.10.2008 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

80 Naim Karakaya, **A.g.e.**, s. 50.

zenlenmişti. Örneğin, Hollanda Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 172. maddesine göre sorulan soruları talep üzerine, yahut cevabı anlaşılır kılmak adına duruşma tutanağına eklenmesi yer almaktadır. İsviçre Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 78. maddesi de önemli soru ve cevapların söylendikleri şekilde tutanağına geçirilmesini düzenlemektedir. AİHM İç Tüzüğü'ne göre de, dairelerde yapılan duruşmaların, soruların ve cevapların tam metni tutanağına geçirilmelidir.

Ülkemizde ise böyle bir açıklığın olmaması ve sorulara yer verilmemesi tutanak tutulması uygulaması bu düzenlemelerden kopukluğu göstermektedir.

Oysa katıldığımız bir eleştiriye göre, hakimin tutanağı yazdırırken sorulara yer vermeden 'soruldu' ibaresini kullanarak cevapları özetlemesi şaşırıcı ve seri soru sorulmasını engellemektedir.⁸¹ Bunun nedeni ise, sanıyoruz beyanı dinleyip özetleyerek tutanağı aktarmanın zaman alması, ardından diğer sorunun sorulması şeklindeki uygulamadır. Oysa seri ve şaşırıcı soru sorabilmek önemlidir, zira soru sormak yalnızca olayın nasıl gerçekleştiğini anlamaya değil, beyanda bulunan kişilerin açıklamalarının güvenilir olup olmadığını anlamaya da hizmet eder.⁸²

Sorulara yer verilmemesinin bir diğer sonucu daha vardır. Tutanaqlarda soruya yer verilmemesi, sorunun cevapla harmanlanarak tutanağına eklenmesi bir yöntem olarak kullanıldığından, bu durum özetleme esnasında soru ve cevaptan farklı bir anlamın tutanağına eklenmesi sonucunu doğurabilmektedir.⁸³ Bu durumun kabul edilmesi mümkün değildir. Zira duruşma sırasında tutanak tutulmasında zorlanması nedeniyle soru sorma hakkının sınırlandırılması bir mutlak bozma sebebi oluşturmaktadır.⁸⁴

Ülkemizdeki problemlere benzer bir biçimde Botswana ve Uganda'da duruşmalarda kayıt tutulmaması adil yargılanma hakkı üzerinde yarattığı olumsuz etki nedeniyle eleştirilmektedir. Halbuki orada da temyiz, genellikle dosya üzerinden yapılmakta, böylece düzgünce kayıt altına alınmayan, hatta ekipman yetersizliği nedeniyle el yazısı ile ya-

81 Fahri Gökçen Taner, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme Ve Silahların Eşitliği**, 1. Bası, Ankara: Seçkin Yayınları, 2019, s. 372.

82 Naim Karakaya, **A.g.e.**, s. 48-49.

83 **A.g.e.**, s. 57.

84 Ahmet Gökçen, vd., **A.g.e.**, s. 568.

zılan notlar bu incelemelerin kaderini değiştirmektedir. Burada tutulan tutanaklarda da ölkemiz uygulamasına benzer bir biçimde sorulara yer verilmemekte, tarafların beyanları bütünüyle geçirilmemektedir. Soruların tutanağa geçirilmemesi, verilen cevabı anlamsız kılmakta, temyiz incelemesinde bu cevabın hangi bağlamda verildiği anlaşılamamaktadır.⁸⁵

Düzgün tutulmayan tutanaklara ilişkin sorun sadece temyiz aşamasında yarattığı problemlerle de sınırlandırılmaz. Kanun kimi hallerde bu tutanakların duruşmada okunmasını düzenlemektedir. Örneğin, kanunun 200. maddesine göre bir tanığın yahut suç ortağının, sanığın varlığı nedeniyle gerçeği söyleyemeyeceğine ilişkin bir endişe oluşursa, sanık dışarı çıkarılmakta, beyan böylece alınmakta, ardından beyanları içerir tutanaklar sanığa okunmaktadır. Sanığın tutanağın düzgün tutulmaması halinde, yalancı bir tanığın beyanının tamamını öğrenemeyecek ve dolayısıyla kendini aklayamayacak olması, adaletin tecellisi bakımından ciddi bir sorun yaratır.

Yine bu tutanaklar kimi hallerde hakimler bakımından da önemlidir. Uzayan yargılamalarda, hakimlerin birkaç sene evvel dinlenmiş bir tanığın beyanını hatırlamak için duruşma tutanaklarına bakarak, bu tutanakların içeriğine göre değerlendirme yaptıkları söylenebilir.⁸⁶ Yine heyet değişikliği halinde de, yargılamanın önceki safhalarına katılmayan hakim, yaşananlara ilişkin bu tutanağa dayanmak zorundadır.

Bu nedenlerle biz duruşma tutanaklarının kelimesi kelimesine tutulmasını son derece önemli görüyoruz. Ancak bu konuda doktrinde bir birlik olmadığını da söylemek gerekir. Bir görüşe göre, ceza muhakemesine doğrudan doğruyalık ilkesinin hakim olması nedeniyle, duruşmada sözlü beyanların tutanağa geçirilmesinin aslında bir önemi yoktur.⁸⁷ Hatta ve hatta beyanların tutanağa geçirilmesi hakimlerin dosyadan edindikleri kanaatle hüküm kurmalarına neden olması nedeniyle aslında doğrudan doğruyalık ve sözlülük ilkesini zedeler, dolayısıyla bu hükmün varlığı dosyadan edinilen kanaatle hüküm kurulmasına hukuکی bir dayanak sağlamaktadır.⁸⁸ Biz bu görüşlere yukarıdaki açıklamalarımız ışığında maalesef katılmıyoruz.

85 Catherine S. Namakula, **A.g.e.**, s.176-177.

86 Naim Karakaya, **A.g.e.**, s. 56.

87 Cumhuriyet Şahin, vd., **A.g.e.**, s. 174.

88 Nur Centel, vd., **A.g.e.**, s. 774-775.

3.2.3.1.2.4. Uygulamada Karşılaşılan Sorunlara Karşı Çözüm Önerilerimiz

Ülkemizde tutanağa eklenecek beyanların kapsamı konusunda yaşanan bu sorunların aşılması konusunda çeşitli öneriler de dillendirilmektedir. Her ne kadar duruşma tutanakları kanuni bir delil olsalar da, uygulamada yaşanan bu sorunlar sonucunda, avukatlar, duruşmada hazır bulunan meslektaşlarının tanıklığından yararlanmak gibi çözüm önerileri üretmeye çalışmaktadırlar.⁸⁹ Yine bir an için tarafların duruşmanın içeriğini kamera veya ses kayıt cihazı ile kaydetmesi düşünülebilir ise de, CMK m. 183 kapsamında tarafların ses ve görüntü alması yasaklanmıştır. Bu yasağa riayet edilmemesi ise, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun ("TCK") 286. maddesi kapsamında suç oluşturur.⁹⁰ Dolayısıyla bu yöntemin de uygulanması mümkün olmayacaktır.

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, tutanak tutmanın doğru sağlanması, buna ilişkin etkili mevcut sorunları giderici bir sistemi kurma yükümlülüğü soru soran taraflara değil, devlete düşmektedir.⁹¹ Nitekim tutanakların düzgün tutulmamasının savunma hakkını kısıtlayıcı bir sonuç doğurması iyice vahimdir. Zira, *"oldukça geniş bir kavram olan savunma hakkı, şüpheliyi ve sanığı ilgilendirdiği kadar, bir gün şüpheli veya sanık konumuna düşebilecek toplumda yaşayan herhangi bir ferdi, dolayısıyla da toplumu ve yine adaleti sağlama yükümlülüğü bulunan Devleti ilgilendirmektedir. Çünkü ceza yargılamasında savunma, yargılamanın sonucunda verilen ve iddia ile savunmanın değerlendirilmesinden ibaret olan, hükümün doğru olmasını sağlar."*⁹²

Bu problemlerin aşılması bakımından katıldığımız öneri ise, aslında yargılamayı idare eden mahkemenin teknolojiden yararlanmasıdır. Bu teknoloji stenografi olduğu gibi, ses-görüntü kaydı da olabilir. Tanık-

89 Naim Karakaya, **A.g.e.**, s. 57.

90 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, Resmi Gazete Tarihi: 12/10/2004, Resmi Gazete Sayısı: 25611 Kanununun 286. Maddesi şu şekildedir: *"Soruşturma ve kovuşturma işlemleri sırasındaki ses veya görüntüleri yetkisiz olarak kayda alan veya nakleden kişi, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır."*

91 Bahri Öztürk; Durmuş Tezcan; Mustafa Ruhan Erdem; Özge Sırma Gezer; Yasemin F Saygılar Kınt; Esra Alan Akcan; Özdem Özaydın; Efser Erden Tütüncü, **Nazari Ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku-Ders Kitabı**, Editör: Bahri Öztürk, 12. Bası, Ankara: Seçkin Yayınları, 2018, s. 632.

92 YCGK E. 2017/1-259 K. 2018/383 T. 27.9.2018 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019

lar sorgularının yetersiz olduğu şekilde görüşü göre de, bu kurumun işlevli bir hale gelmemesine ilişkin eleştirinin temelinde tutanakların stenograf marifetiyle tutulmaması yer almaktadır.⁹³ Gerçekten de, tanık sorgulamalarında tutanak uygulamasından vazgeçilerek ses-görüntü yahut stenografi yoluyla kayıt alınması tanık dinleme sürecinin denetlenmesi bakımından mümkün ve zorunludur.⁹⁴ Ceza muhakemesi sistemimizde işlemlerin stenografi yahut video kaydı yoluyla kayıt altına alınmasına bir engel görülmemekte ise de, bunların derhal yazılı tutanağa geçirilmesi gerekmektedir.⁹⁵

Bu kapsamda öncelikle stenografiden yararlanma önerisine değinmek isteriz. *“Söylenen sözleri söylendiği kadar çabuk yazmaya elverişli, kısa ve yalın işaretlerden oluşan yazı yöntemi”* olan stenografi⁹⁶ diğer ülkelerde duruşmalarda oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin ABD’de stenografların duruşmada yer alması uygulaması öyle yaygındır ki, bu mesleğe mensup kişiler kendi aralarında örgütlenmekte ve hatta fuarlar düzenlenmektedirler.⁹⁷

Bununla birlikte ülkemizde stenografinin yaygın olarak kullanıldığı yer, duruşmalar değil, yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’dir. Dünyada da stenografinin en yaygın kullanılan alanlardan birinin yasama organları olduğu düşünüldüğünde, ülkemizde de bu teknolojinin mecliste kullanılmasına şaşkırmamak gerekir. Mesela, ünlü yazar Charles Dickens’ın da İngiltere’de parlamentoda stenograflık yaptığı bilinmektedir.⁹⁸

Belirtmek gerekir ki TBMM’de steno kullanımı ile ilgili olarak bir düzenleyici işlem de mevcuttur. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Stenografi Kursu Ve Stenograflık Yönetmeliği⁹⁹, bu mesleğe mensup kişilerin görev, yetki ve sorumluluklarını, mesleki eğitimlerini,

93 Güneş Gürseler; *“Müdafî Tayini”nde Nereden Nereye...”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 72, Ankara, 2007, s. 340.

94 Fahri Gökçen Taner, **A.g.e.**, s. 372, aynı yönde Naim KARAKAYA, **A.g.e.**, s. 59.

95 Feridun Yenisey, vd., **A.g.e.**, s. 115-117.

96 Tanım için bkz. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. Çevrimiçi Erişim: <http://www.tdk.gov.tr> Erişim Tarihi:25.04.2019

97 Ulusal Mahkeme Raportörleri Birliği (National Court Reporters Association) isimli bu derneğin 2019 yılında Colorado’da düzenledikleri fuara ilişkin bkz. Çevrimiçi Erişim: <https://www.ncra.org/home/events/2019-ncra-convention-expo> Erişim Tarihi: 21.04.2019

98 Sham D. SOHN, **A.g.e.**, s. 2.

99 Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Stenografi Kursu Ve Stenograflık Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 25.04.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28274

kurs programını ve sınavlarını, hatta yurtdışına gönderilerek kendilerini geliştirmelerini tesis etmeye çalışan çeşitli hükümleri ihtiva eder. Dolayısıyla ülkemizde stenografiden yararlanma imkanının hiç olmadığından, bu alanda uzman insanların yetişmediğinden söz etmek mümkün değildir. O halde ceza yargılamalarında da bu teknikten yararlanmak adına gerekli altyapının sağlanması aslında muhtemeldir.

Bu aşamada akla gelen bir diğer yöntem ise, ses ve görüntü ile duruşmaların kaydedilmesi şeklindedir. O halde değinilmesi gereken hususlardan biri de sanıyoruz Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik¹⁰⁰ (“*SEGBİS Yönetmeliği*”) olsa gerektir. Bilgisayarların ve kayıt sistemlerinin bu kadar yaygınlaştığı günümüzde, ülkemizin çağa uymak adına attığı adımlardan biri olan SEGBİS sistemi, yönetmeliğin 1. maddesine göre ceza muhakemesinde kullanılabilir bir teknolojidir. Sistem yönetmelik hükümlerine göre, ses ve görüntünün eş zamanlı olarak elektronik ortama iletildiği, kaydedildiği ve saklandığı bir bilişim sistemidir.

Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (“*SEGBİS*”) aracılığı ile yapılan kayıtlar, yönetmeliğin 6. maddesine göre, talep eden makam tarafından saklanır ve 7. maddesine göre muhakeme işlemini idare eden merci tarafından yazılı bir tutanağa çevrilir. Bu işlem esnasında gerekli görülürse, teknik araçlardan yararlanabilmek imkanı da mevcuttur. Yönetmeliğin 8. maddesi kural olarak ses ve görüntülerin değil, yazılı tutanakların taraflarla paylaşılmasını öngörse de, talep halinde muhakeme işlemini yapan makamın gözetiminde bu ses ve görüntülerin ilgili tarafa izletilmesi de mümkündür. Bununla birlikte kanun yolu aşamasında bu kayıtların ilgili mercilere iletilmesi yönetmeliğin 22. maddesi tarafından emredilmektedir.

Ülkemiz uygulamasında SEGBİS ağırlıklı olarak, duruşmada hazır edilemeyen kimselerin beyanını almak için kullanılmaktadır. Nitekim, 13. Maddeye göre hazır bulunmayanlar, 14. Maddeye göre ceza infaz kurumunda bulunanlar, 15. maddesine göre yargılama çevresi dışında bulunanlar ve 17. Maddeye göre yakalanmalarına rağmen süresi içinde yetkili merci huzuruna çıkarılmayanlar bakımından bu uygulamanın dayanağı vardır.

100 Ceza Muhakemesinde Ses Ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik, Resmî Gazete Tarihi: 20.09.2011, Resmî Gazete Sayısı: 28060.

Bununla birlikte SEGBİS'in sadece hazır bulunmayanlara özgü olarak kullanılacağını söylemek mümkün de değildir, zira yönetmeliğin 12. maddesi huzurda dinlenen kişiler bakımından da sistemin uygulanmasına olanak tanımaktadır.

Hatta ve hatta aynı yönetmeliğin 9. maddesi, bu sistemin mevcut olması halinde (kişi huzurda olsun yahut olmasın) soruşturma ve kovuşturmada yapılan her türlü işlemin SEGBİS ile kayda alınmasını emredici bir norm olarak düzenlemiştir.¹⁰¹ Yine yönetmeliğin 19. maddesine göre, böyle bir kayıt alınacağı zaman ilgililere önceden haber verilmesi gerekir.

Yönetmelik hükümleri böylelikle bir bütün olarak değerlendirildiğinde, SEGBİS sisteminin bulunduğu mahkemelerde, Yönetmelik'in 19. maddesine göre ilgililere önceden haber verilmesi, ardından 9. maddesine göre duruşmanın kayda alınması bir zorunluluktur. Bu hükümlere aykırı bir biçimde beyanların dinlenerek özetlenmesi ve zapta geçirilmesi ise hukuka aykırılık oluşturmakta, adil yargılanma hakkını zedelemektedir.

Bu halde, mevcut düzenlemeler bakımından SEGBİS sisteminden yararlanarak, gerek huzurda, gerekte huzur bulunmayan kişilerin beyanlarının alınması sanıyoruz, hem yönetmelik hükümlerine uygun olacak, hem de uygulamamızda tutanağın içeriğine beyanların özetlenerek mi ekleneceği, soruların yazılıp yazılmayacağı gibi sorunların çözümünde de önemli bir rol üstlenecektir.

Ancak bu yöntemlerin haricinde sanıyoruz, esas yapılması gereken, yasamızda gerekli değişiklikleri yaparak, yukarıda örneklediğimiz Norveç, Hollanda, İsviçre gibi ülkelerin standartlarına uygun biçimde kazuistik düzenlemeler ile duruşma tutanaklarına ilişkin bu boşluğu gidermek olsa gerektir.

3.2.3.2. Duruşma Tutanağının Düzenlendiği Aşamada Denetlenmesi Bakımından Değerlendirmeler

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu tutanakların düzenlenmesi aşamasında kural olarak görevi zabıt katibi ve hakime vermiştir. Bu-

101 Veli Özer Özbek, vd., **A.g.e.**, s. 594.

nunla birlikte aşığıda değineceğimiz bir istisna haricinde beyanda bulunanların, tutanağın içeriğine ilişkin itirazlarını özel olarak düzenleyen bir hüküm bulunmamaktadır.

3.2.3.2.1. Tutanakların Hakim ve Katip Tarafından Denetlenmesi

3.2.3.2.1.1. Normların Değerlendirilmesi

Bu açıklamalarımızı detaylandırmak gerekir ise, duruşma tutanağında imzası bulunması gereken kişiler zabıt katipleri ve hakimlerden ibarettir. Kanun bu konuda son derece açık bir düzenleme içerir. Tekrar etmek gerekir ise, CMK m. 219 yukarıda değindiğimiz mülga CMUK'un 21.05.1985 tarih ve 3206 sayılı yasanın 56. maddesi ile değişik 264. maddesinin bir tekrarı niteliğindedir. Maddeye göre duruşma için bir tutanak tutulur, tutanak başkan ve katip tarafından imzalanır, teknik işlemler ile yapılan bir kayıt var ise bunlar daha sonradan tutanağa aktarılır ve yine başkan ve katip tarafından imzalanır. Maddenin ikinci fıkrası ise, başkanın mazeretli olması halinde tutanağın en kıdemli üye tarafından imzalanmasını emretmektedir.

Bu düzenleme karşılaştırmalı hukuk bahsi altında değindiğimiz diğer düzenlemeler ile paralellik göstermektedir. Hollanda Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 25. maddesine göre tutanak duruşmanın hemen ardından mümkün olduğunca çabuk bir biçimde hazırlanarak imzalanır. Norveç Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 26. maddesine göre tutanaklar, hakim, katip ve mahkeme gözlemcileri tarafından imza edilmelidir. Alman Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 271. maddesine göre de tutanaklar hakim ve katip tarafından imzalanmalıdır.

Tutanakların imzalanmasına ilişkin düzenlemeler, bu evraklarda yapılacak değişiklikleri önlemek ve onlara güven duyulmasını sağlamak amacıyla taşır, aksi halde bu delilin güvenilirliği zaafiyete uğrayacaktır.¹⁰² Mahkeme başkanının mazereti bulunuyorsa tutanağı imzalamak görevi en kıdemli üyesindedir.¹⁰³ Duruşma sırasında zabıt katibinin değişmesi halinde ise zabıt katipleri kendi yazdıkları kısmı imzalamalıdır.¹⁰⁴ Duruşma tutanağı kısa kararı içeriyorsa, bu tutanağın kararı içeren her

102 Bahri Öztürk, vd., **A.g.e.**, s. 636-637.

103 Mustafa Artuç, vd., **A.g.e.**, s. 300.

104 YCGK 2011/390-E, 2012/52-K, 21.02.2012. Aktaran: Veli Özer Özbek, vd., **A.g.e.**, s. 594.

sayfasının hükme katılan bütün hakimler tarafından imzalanması gerekmektedir.¹⁰⁵ Nitekim bu husus CMK m. 232/4 hükmü¹⁰⁶ ile ihdas edilmiştir.

3.2.3.2.1.2. İmza Eksikliklerine İlişkin Yargıtay Uygulaması

Yargıtay'ın önceki dönem uygulamasında imza eksikliğini mutlak hukuka aykırılık olarak kabul ettiği söylenebilir.

“CGK önceki kararlarından birinde, yerinde olarak, ‘Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun yerleşik kararlarında da belirtildiği gibi; ceza yargılaması işlemleri, onlara belge kanıtı değerinin tanınması amacıyla duruşmada tutanaklara yansıtılmakta ve yetkililerce imzalanarak resmi belge niteliğine kavuşturulmaktadır. Yasanın buyurucu hükmü uyarınca duruşma safhalarını gösteren tutanakların her sayfasının hâkim ve zabıt kâtabi tarafından imzalanması bu nedenle zorunludur. Bu şekli düzenlemenin amacı, tutanakların değiştirilmesini önlemek ve onlara güven duyulmasını sağlamaktır. İmza noksanı bulunan duruşma tutanağı, muhtevasına güvenilirliği yönünden duraksamaya yol açar ve resmi belge niteliği zafiyete uğrar. Böyle bir belgeye dayanılarak hüküm tesis olunamaz.

Belirtilen eksiklik; esaslı işlemlerin yapıp kayda geçirildiği tutanaklarda, kopukluk meydana getirecek ve hükme dayanak oluşturan belgeler bütünlüğünü bozacak niteliktedir. Anılan usulî eksikliğin diğer sanıklar için de geçerli olan tutanak bütünlüğünü zedeleyeceği tartışma dışıdır’ demiştir (CGK, E.2006/8-208, K.2006/206, 10.10.2006).

CGK bir başka kararında da, ‘ceza yargılaması işlemleri, onlara belge kanıtı değerinin tanınması amacıyla duruşmada tutanaklara yansıtılmakta ve yetkililerce imzalanarak resmi belge niteliğine kavuşturulmaktadır. Yasanın buyurucu hükmü uyarınca duruşma safhalarını gösteren tutanakların her sayfasının hâkim ve zabıt kâtabi tarafından imzalanması bu nedenle zorunludur. Bu şekli düzenlemenin amacı, tutanakların değiştirilmesini önlemek ve onlara güven duyulmasını sağlamaktır. İmza noksanı bulunan duruşma tutanağı, içeriği-

105 Mustafa Artuç, vd., **A.g.e.**, s. 599.

106 CMK m. 234/4 şu şekildedir: “Karar ve hükümler bunlara katılan bâkimler tarafından imzalanır.”

*ne duyulması gereken güven yönünden duraksamaya yol açar ve resmi belge niteliği zafiyete uğrar. Böyle bir belgeye dayanılarak hüküm tesis olunamayacağı gibi, bu nitelikteki bir usuli aykırılığı taşıyan hükmün esası da Özel Dairece incelenemez' denilmiştir (CGK, E.2010/8-174, K.2010/176, 28.09.2010; benzeri gerekçeler için bkz. CGK, E.2009/8-258, K.2010/33, 23.02.2010).*¹⁰⁷

Bununla birlikte Yargıtay'ın görüş değiştirdiğini de söylemek gerekir. Nitekim eskiden mutlak bozma nedeni kabul ettiği tutanaktaki imza eksiklerine ilişkin olarak geliştirdiği yeni dönem uygulamasında, güvenilirlik konusunda bir sıkıntı yaratmadığı yani sahteliği iddia edilmediği müddetçe bu noksanlığın mutlak bozma nedeni olmadığı, imza eksikliğinin mahallinde giderilebileceği yönünde kararlar verildiği belirtilmelidir.¹⁰⁸

"5271 sayılı CMK'nun 222. maddesi uyarınca tutanakta sabtecilik yapıldığına veya tutanakların gerçeğe aykırı olarak düzenlendiğine ya da 1412 sayılı Kanununun 308. maddesinde belirtilen mahkemenin kanun dairesinde teşekkül etmediğine ilişkin bir iddianın bulunmaması karşısında, anılan kanun maddesi uyarınca mutlak hukuka aykırılık oluşturmayan ve mahallinde giderilebilecek eksiklik niteliğinde bulunan bu husus, hükmün esasına etkili bulunmaması nedeniyle bozma nedeni yapılmamalıdır.

*Mahallinde giderilebilecek nitelikteki bu eksikliğin, duruşma tutanağının içeriğinin güvenilirliği yönünde bir tereddüte yol açmadığının anlaşılması karşısında, Özel Dairece hükmün esasına girilerek temyiz incelemesi yapılması gerekirken, yalnızca hakim imzası eksikliğine dayalı olarak hükmün bozulmasına karar verilmesi isabetli değildir."*¹⁰⁹

Bu imzaların ise, kağıt üzerine atılan ıslak imza olması gerekmez. CMK m. 38/A elektronik imzaya ilişkin düzenlemeler içermektedir. Maddenin üçüncü fıkrasına göre, istisnalar saklı olmak üzere, belgeler ve kararlar elektronik imza ile imzalanabilir. Beşinci fıkraya göre ise

107 Genel Kurul Üyesi Doç Dr. İ. Şahbaz'ın karşı oy yazısı YCGK E. 2012/7-1554 K. 2013/256 T. 21.5.2013 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

108 YCGK 21.05.2013, 7-1554/256, YCGK 05.06.2012, 9-167/225 Y1CD 16.01.2013, 4909/189 Kararlar ve değerlendirme için bkz. Mustafa Artuç, vd., **A.g.e.**, s. 301.

109 YCGK E. 2012/7-1554 K. 2013/256 T. 21.5.2013 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

ıslak imza ile elektronik imza arasında bir çelişki doğması durumunda, elektronik imza esas alınır.

Yargıtay tarafından yapılan denetimlerden biri de tutanağın duruşmadan önce yahut sonra düzenlenmesi meselesidir. Belirtmek gerekir ki, tutanak duruşmada düzenlenmelidir. Önceden hazırlanan matbu bir tutanağın duruşma tutanağı olarak kabulü mümkün değildir. Nitekim, Yargıtay'ın bir kararında belirtildiği üzere, *“Duruşmanın devamı niteliğinde olan 18.9.2002 günlü keşif tutanağının zabıt katibi tarafından imzalanmaması ve beyanı hükme dayanak yapılan bilirkişinin kimlik ve yeminini kapsayan kısmın önceden matbu şekilde hazırlanması suretiyle 1412 sayılı CMUK'un 72, 264 ve 266/1.maddelerine (5271 sayılı CMK'nun 64/6, 219 ve 221/b. maddeleri) aykırı davranılması, ”¹¹⁰ bozma nedeni olacaktır.*

Yine Yargıtay kararlarında bir duruşma tutanağına sonradan eklemeler yapılması da örneğin, *“Bilgisayar çıktısı ile düzenlenmiş olan son celseye ilişkin duruşma tutanağına, sanık müdafinin duruşmaya geldiğinin ve esasa ilişkin son savunmasının sonradan eklenmesi suretiyle, 1412 sayılı CMUK'nun 266. (5271 sayılı CMK'nun 221.) maddesine aykırı davranılması”* halinde olduğu gibi bir bozma nedeni olarak kabul edilmektedir.¹¹¹

3.2.3.2.2. Tutanakların Düzenlendikleri Aşamada Taraflar Tarafından Denetlenebilmesi

Kanunumuzda tutanakların içeriğine ilişkin tarafların denetiminin açıkça düzenlenmediğini ise belirtmek isteriz. Nitekim CMK'ya göre taraflar mülga CMUK düzenlemesinden farklı olarak, tutanağına ilişkin itirazlarını en azından bu düzenleme kapsamında ileri sürememektedir.

Oysa yukarıda değindiğimiz diğer ülke düzenlemelerinde ve AİHM nezdinde bu konu da açıkça düzenleniyordu. Norveç Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 19. maddesine göre beyanların içeriğine bir itiraz olması halinde, bu itirazlar da tutanağına aktarılmalıdır. Kanunun 20 ve 26. mad-

110 Y10CD E. 2004/17540 K. 2005/18917 T. 13.12.2005 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com>
Erişim Tarihi: 20.04.2019.

111 Y10CD E. 2004/25610 K. 2005/19484 T. 21.12.2005 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com>
Erişim Tarihi: 20.04.2019.

delerine göre ise tutanaklar sesli biçimde okunur. Yine 26. maddeye göre, okuma sırasında düzeltme talep edilebilir, reddi halinde ise bu husus tutanağa eklenir. Hollanda Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 174. maddesine göre de tutanaklar beyanda bulunanlar tarafından okunur ve imzalanır. Kanunun müteakip 175. maddesine göre ise, tutanağın içinde (sonradan doldurulması ihtimaline karşı) boşluk bırakılamaz, değişiklikler ve çıkarılmalar hem beyanda bulunan taraf hem de hakim ve katip tarafından imzalanır. Buna aykırı düzenlenen tutanaklar ise yok hükmündedir.

İsviçre Ceza Muhakemesi Kanunu da, tutanakların sesli biçimde okunmasını, okunduktan sonra imzalanmasını, itirazların varlığı halinde itirazların tutanağa eklenmesini 78. maddesi ile düzenlemiş, 79. madde ile ise bu tutanaklarda düzeltme yapmaya imkan tanımıştır. Ancak değişikliğin davanın esasına etki doğuracağı düşünülürse, değiştirilmeden önceki halinin de tutanakta tutulması gerekir. Alman Ceza Muhakemesi Kanunu da kelimesi kelimesine zapta geçirilmiş beyanların yüksek sesle okunmasına, itirazların varlığı halinde ise bu itirazların da tutanağa geçirilmesine 273. madde ile imkan tanımaktadır. ABD'de tutanak içeriklerine itirazlar mümkün kılınmış, çıkarılan kısımların mühürlenerek dosya ile birlikte saklanmasına Ceza Muhakemesine İlişkin Federal Kurallar'ın 26. maddesi ile yer verilmiştir. AİHM İç Tüzüğü'nün 70. Maddesine göre de tutanaklar hazırlandıktan sonra Yazı İşleri Müdürlüğü'nün denetiminde tarafların kontrolüne sunulur.

Bizim kanunumuzun bu konuda düzenleme getirmemiş olması ise sorunludur. Bununla birlikte doktrinimizde tutanağa tarafların itiraz edebilmesinin sağlanması görüşü savunulmaktadır.¹¹² Nitekim biz de bu görüşteyiz, zira CMK m. 221/g'ye göre istemler ve reddi halinde bunların gerekçesi de tutanağa eklenir. Dolayısıyla tutanağa ilişkin bir istem de, bu bent kapsamında değerlendirilmelidir. Bununla birlikte uygulamamızda kimi hallerde avukatların talebine rağmen sorularını tutanağa geçirtememeleri, bu taleplerinin reddine de tutanakta yer verilmemesi gibi çeşitli sorunlar da gündeme gelmektedir.¹¹³

Tarafların tutanağa ilişkin itirazlarını sunabilmelerine ilişkin yegane açık düzenleme ise, sanık sorgusudur. CMK m. 2/h'ye göre sorgu, sanı-

112 Yener Ünver, vd., **A.g.e.**, s. 642.

113 Naim Karakaya, **A.g.e.**, s. 57.

ğın mahkeme aşamasında kovuşturma konusu suç ile ilgilenmesi anlamına da gelir. CMK m. 147/4'e göre ise sorgu işlemleri için düzenlenen tutanak sanık ve müdafii tarafından okunmalı ve imzalanmalıdır. Madenin müteakip 5. fıkrasına göre ise imzadan çekinme halinde bunun nedenleri de tutanağa geçirilmelidir.

Kanaatimizce bu istisnai düzenleme yetersiz kalmaktadır. Nitekim katılan tarafının da sorguya ilişkin bir itirazı olabilir, yahut beyanına başvurulmuş diğer kişilerin açıklamalarının doğru bir biçimde yansıtılmamış olması nedeniyle tutanağa dair bir itiraz gerektirebilir. Kanunun düzenlemesi bu hallere ilişkin bir açıklamayı maalesef içermemektedir.

3.2.3.2.3. Genel Olarak Tutanağın Denetimine İlişkin Düzenlemelerin Değerlendirmesi

Duruşma tutanaklarına itirazların düzenledikleri aşamada sunulabilmesi, özellikle kanunumuzun tutanağa atfettiği delil değeri bakımından son derece önem taşır. Ceza muhakemesinde kural olarak hakim deliller arasında değerlendirme yaparken vicdanı ile hareket etmekte serbest iken, bunun istisnalarından birini duruşma tutanağı oluşturur.¹¹⁴ Duruşmada şekil şartlarına uyulup uyulmadığı ancak duruşma tutanağı ile ispatlanabilir.¹¹⁵ Duruşmanın seyrini tutanak haricinde bir başka yola başvurarak ortaya koymak mümkün görülmemektedir.¹¹⁶ Duruşma tutanakları bir kanuni delil niteliğini haizdir, öyle ki sahteliği ispatlanıncaya kadar tutanağın aksine bir delil de ortaya konulamaz.¹¹⁷ Bir diğer deyişle tutanağa yazılanlar gerçekleşmiş, yazılmayanlar ise gerçekleşmemiş kabul edilmektedir.¹¹⁸ O halde tutanağı sahte bir biçimde tanzim eden zabıt katibi kendisi hakkında bu suçlama ile açılan davada mahkum edilinceye değin, duruşmanın düzeninin tutanaktakinden farklı olarak yapıldığını ispat etmek de olanaksız olacaktır.¹¹⁹

Tutanakların sahteliği ispatlanıncaya değin, inkar edilmesi de bir önem arz etmeyecektir.¹²⁰ Bununla birlikte tutanağın sahteciliğine iliş-

114 Yener Ünver; Hakan Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. Bası, Ankara: Adalet Yayınevi, 2018, s. 64, 640-641.

115 Güneş Okuyucu Ergün, **A.g.e.**, s. 30-31.

116 Cumhuriyet Şahin, vd., **A.g.e.**, s. 173.

117 Güneş Okuyucu Ergün, **A.g.e.**, s. 30-31.

118 Mustafa Artuç, vd., **A.g.e.**, s. 301-302.

119 Nur Centel, vd., **A.g.e.**, s. 775.

120 Yener Ünver, vd., **A.g.e.**, s. 643.

kin açılacak bir kamu davasında, delil serbestisi ilkesi uygulanacak, taraflar vakıyı her türlü delil ile ispat etmeye çalışabileceklerdir.¹²¹

Bu açıklamalar ışığında belirtmek gerekir ki, tutanağın düzenlenmesi aşamasında tarafların onayı ve itirazlarına da yer verilmesi müthiş bir önem taşır. Zira itirazını dinletemeyen, beyana aktaramayan bir kişi, duruşmada yaşanan vakıyı, bir başka ceza davası açıp, o dava ile bu durum kesin olarak tespit edilene kadar ileri süremeyeceğine göre, bu tutanakta yapılan bir hatanın telafisi son derece güç ve hatta imkansız hale dönüşebilir. Bu halde yapılacak bir değişiklik ile, tarafların da tutanaklara ilişkin itirazlarına imkan sağlanmasının son derece yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Duruşma tutanaklarının denetlenmesi bahsinde değineceğimiz son mesele ise, yapılan ses ve görüntü kayıtlarının denetlenmesi meselesidir. Ses ve görüntü kayıtlarından yararlanılması durumunda, CMK m. 219/1'in 2. cümlesine ve SEGBİS Yönetmeliği'nin 7. maddesine göre yapılacak kayıtların yazılı bir hale getirilmesi gerekir. Aksi ise bir bozma sebebi olarak olarak görülmektedir.

“Yerel mahkemece bozmadan sonra yapılan yargılamada; 09.01.2015 tarihli oturumda, Cumhuriyet savcısının bozma ilamına uyulup uyulmaması hususundaki ve esas hakkındaki mütalaasından sonra duruşmanın SEGBİS ortamında kayıt altına alınmasına karar verilerek, sanıklar Mustafa oğlu ..., ..., ... ve müdafilerinin, sanıklar ... ve ... müdafilerinin savunmaları ile katılanlar ..., ... ve ... vekillerinin beyanlarının CMK'nun 219. maddesi uyarınca sesli ve görüntülü olarak kayda alındığı belirtilmesine rağmen, ses ve görüntü kayıtlarının dönüştürülmesine ilişkin bir tutanağın ya da ses ve görüntü kayıtlarının bulunduğu CD veya başka bir materyalin dosya içerisinde bulunmadığı... 09.01.2015 tarihli oturuma ilişkin ses ve görüntü kayıtlarının CMK'nun 219. maddesine uygun şekilde tutanağa dönüştürülmeden eksik inceleme ile hüküm kurulması isabetsizliğinden ve mahallinde öncelikle 09.01.2015 tarihli oturuma ilişkin ses ve görüntü kayıtlarının SEGBİS kayıtlarından araştırılarak temin edilmeye çalışılması, kayıtların bulunması halinde CMK'nun 219. maddesine uygun şekilde tutanağa dönüştürülmesi, ses ve görüntü kayıtlarının buluna-

121 Nur Centel, **A.g.e.**, s. 775.

*maması halinde ise 09.01.2015 tarihli oturumda yapılan işlemlerin yenilenmesi lüzumundan sair yönleri incelenmeksizin bozulmasına karar verilmelidir.*¹²²

SEGBİS sistemi aracılığı ile kaydedilen duruşmaların tarafların denetimine sunulması mümkündür. Nitekim, SEGBİS Yönetmeliği'nin 8. maddesine göre, ses ve görüntü kayıtları taraflara verilmez ancak bunların yazılı tutanağa dönüştürülen kopyaları taraflarla paylaşılır. Madenin ikinci fıkrasına göre ise, talep halinde bu kayıtlar soruşturma ve kovuşturma makamının gözetiminde ilgisine izletilecektir.

Böylelikle bu sistemin kullanılması yukarıda detaylıca değindiğimiz üzere hem yönetmeliğin emredici bir normu, hem tutanağın içeriğine ilişkin sorunların bir çözümü olmakla kalmaz, bu içeriklerin taraflar tarafından da denetlenebilmesine de imkan sağlar.

SONUÇ

Karşılaştırmalı hukuk bahsi altında ortaya koyduğumuz üzere, duruşma tutanaklarının içeriği meselesi, kanunların hassasiyetle yaklaştığı, detaylı düzenlemeler getirdiği bir konudur. Ülkemizde ise, Avrupa Birliği ile olan müzakereler kapsamında aceleyle çıkarılmış olan Ceza Muhakemesi Kanunu'nda böyle bir açıklığa rastlanamamaktadır. Bu konuda tespit ettiğimiz ilk problem, tutanağa eklenecek açıklamalar arasında tanıklığı olmayan mağdur ile katılanın, vekil ve müdafinin hatta savcının beyanlarının tutanağa ekleneceğine dair bir hükmün olmayışıdır. Kanaatimizce bu boşluk kıyasla da doldurulamaz zira, ceza muhakemesinde sınırlayıcı ve istisnai hükümlerde kıyas mümkün değildir. Kanunun tutanağa eklenecek beyanları açıkça, *numerus clausus* olarak sayılı ve detaylı bir biçimde zikretmesi karşısında elimizde kıyasa elverişli olmayan bir hüküm bulunmaktadır. Ancak uygulamada, kanunun saymadığı bu kişilerin beyanlarının da tutanağa eklenmesi sorunu teorik bir meseleye indirgemektedir.

Karşılaştığımız bir diğer sorun ise tutanağa eklenecek beyanların kapsamına daırdır. Karşılaştırmalı hukukta bu hususun son derece kazistik düzenlenmesi çalışmamızda ortaya koymuştur. Oysa CMK de-

122 YCGK E. 2017/1-355 K. 2017/357 T. 4.7.2017 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019.

ğerlendirildiğinde kanun beyanların özetle mi, yoksa kelimesi kelimesine mi tutanağa aktarılacağını düzenlemeyerek bir boşluk yaratmıştır. Bu boşluğun pratik sonuçları olduğu, beyanların eksik ve hatalı olarak özetlendiği anlaşılmaktadır. Oysa bir kelime dahi maddi gerçeğe ulaşılması adına önem taşır. Bu halde bu boşluğun savunma hakkı üzerinde ürkütücü bir etkisi vardır.

Yine CMK incelendiğinde soruların tutanağa eklenip eklenmeyeceğine dair herhangi bir açıklama da yoktur. Ülkemiz uygulamasında sorulara yer verilmeyerek “soruldu” şeklinde bir ibare ile soru ve cevabın harmanlandığı ve beyanda bulunanmış gibi bir özetle tutanağa aktarıldığı tespit edilmiştir. Bu işlemin yapılması süreci durdurduğu ve belli bir zaman aldığı içindir ki, hızlı sorular sorarak beyanda bulunanın samimiyetini ve güvenilirliğini sınaıma imkanı kalmamaktadır. Soruların metinde yer bulamaması ise, bazen cevabın hangi bağlamda verildiğinin anlaşılmasını zorlaştırmakta, bunlara ilişkin denetimi zorlaştırmaktadır.

Yine çalışmamızda değindiğimiz bir diğeri mesele bu tutanakların içeriğini denetlemek meselesidir. Bu tutanakların içeriğini denetlemek görevi ise, sadece mahkeme ve katibine ait değildir. Karşılaştırmalı hukuk bahsinde değindiğimiz düzenlemeler ile ortaya çıkmıştır ki, bunları tarafların da denetleyebilmesi, lüzumu halinde itirazlarını sunabilmeleri gerekir. Bu konuda mülga CMUK’tan bir geriye gidiş söz konusudur, zira mülga kanun tarafların kelimesi kelimesine aktarılan beyanlara ilişkin itirazlarını tutanağa geçirmelerini açıkça düzenlemişti. Biz bu itirazların bir istem olduğu, ve duruşma aşamasındaki bütün istemlerin ve reddi halinde buna ilişkin kararların da tutanakta yer alması gerektiğinden hareketle bu itirazların tutanağa aktarılmasına hukuki bir imkan olduğu görüşündeyiz. Bununla birlikte uygulamada kimi zaman bunun yapılamadığı da tespit edilmiştir.

Bu değerlendirmeler ışığında, iki ayrı önerimiz gündeme gelmektedir. Bunlardan ilki, bir kanun değişikliği ile ülkemiz mevzuatını adalet mekanizması ve hukuk güvenliği gelişmiş ülkelere yaklaştırmaktır. Bu önerimiz hukuk güvenliği bakımından daha kuvvetli, ancak bir yasama faaliyeti gerektiriyor olması bakımından daha zahmetlidir.

Bir ikinci ve daha pratik önerimiz ise, bu sorunu aslında yargının çözmesi gerektiğinden hareket etmektedir. Tutanakların düzenlenme-

sindeki sorunların aşılması tarafların değil, devletin görevi olduğundan, teknolojik imkanlardan yararlanılması mahkemelerde de uygulanarak bu sorun aşılabilir. Mevzuatımız da sonrasında tutanağa çevrilmeleri kaydıyla, bu imkanların kullanılmasına cevaz vermektedir.

Bu imkanlardan ilki steno kullanımındır ve milattan önceden beridir kullanılan bu teknik sayesinde duruşmalarda yaşananları söylendikleri hızda kaydetmeye elverişli olacaktır. Nitekim diğer ülkelerde duruşmalarda bu teknik yaygın olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde de TBMM bünyesinde stenograflar kullanılmakta, kurslar açılarak bu konuda insan yetiştirilmektedir. Dolayısıyla stenografi tekniğinden yararlanmak son derece mümkündür.

İkinci imkan ise, duruşmaların ses ve görüntü ile kayda alınmasıdır. SEGBİS sistemi, sadece video konferansa değil, huzurda bulunanların beyanlarını verirken, seslerini ve görüntülerini kaydetmeye elverişlidir. Nitekim yönetmelik de, sistem mevcut olduğunda kullanılmasını zorunlu tutmaktadır. Bu sistem sayesinde, işleri yetiştirmek adına bir beyanın özetlenmesi ve anlamını yitirmesi gibi sorunlar gündemimizden kalkabilir. Yine tutanağın denetimi de, mahkeme huzurunda videoların izletilmesine olanak sağlayan yönetmelik hükmü gözetildiğinde sağlanacaktır.

Bu problemlerin aşılması halinde ise adil yargılanma hakkının her gün biraz daha zedeleneceği ortadadır. Zira duruşmalarda yaşananlar ancak tutanakla ispatlanabilir. Bunun yegane istisnası ise, tutanağa karşı ancak bir kesinleşmiş bir sahtecilik iddiasının bulunması halinde mümkün olmaktadır. Böyle olunca savunmanın yazılmamış bir soruyu, eksik geçirilmiş bir beyanı ortaya koyması imkansız hale gelmekte, yargılamada ne yaşanırsa yaşansın, maddi gerçeğe aykırı bir biçimde mesele yaşananların kaydedilip kaydedilmediği ile sınırlı kabul edilmektedir. Bu halde saatlerce savunma yaparak iddia makamının bütün delillerini çürüten bir sanığın, düzgün tutulmayan bir tutanak nedeniyle kanun nazarında yegane savunması “beraatimi isterim”e indirgenebilmektedir. Uygulamada bu sorunları aşmak için avukatların, en azından kanıtlayabilmek amacıyla yazılı beyan vermeye başlamaları da sözlülük ilkesinin duruşmalarda uygulanamaması sonucunu doğurmaktadır. Oysa bu ilke olmaz ise, hakim söyleyenin samimiyetine ilişkin mesleki

tecrübesinden faydalanamaz, vicdani bir kanaat edinemez. Kaldı ki, hakimin günün sonunda pratik kaygılarla işi yetiştirmek adına acelesi gözetildiğinde, bu yazılı beyanları ne derece okuyacağı da şüphelidir.

Böyle olunca sanıyoruz tek çözüm yolu, bu problemin ivedilikle çözülmesinden ibarettir. Aksi halde savunma yara almayı sürdürecektir. Oysa Yargıtay'ın da yerinde bir şekilde ifade ettiği gibi, savunma hakkı hükmün doğru olmasını sağlar ve sadece sanık sandalyesinde oturan ferdi değil, bir gün o sandalyede oturabilecek toplumun bütün bireylerini, böylece toplumu ve devleti ilgilendirir.

KAYNAKÇA

- 1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete Tarihi: 04.06.1985 Resmi Gazete Sayısı: 18774
- 1412 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, Resmi Gazete Tarihi: 20.04.1929 Resmi Gazete Sayısı: 1172 Çevrimiçi Erişim: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.1412.pdf> Erişim Tarihi: 21.04.2019
- 5 Ekim 2007 tarihli İsviçre Ceza Muhakemesi Kanunu, İngilizce çevirisi, Çevrimiçi Erişim: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> Erişim Tarihi: 22.04.2019
- 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, Resmi Gazete Tarihi: 12/10/2004, Resmi Gazete Sayısı :25611
- 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, Resmi Gazete Tarihi: 17.12.2004, Resmi Gazete Sayısı: 25673 Çevrimiçi Erişim: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf> Erişim Tarihi: 21.04.2019
- Acar, Sami; Hülya Gürsoy, “Türkiye Mahkemelerinde Sesli Görüntülü Kayıt ve Video Konferans Sistemi Uygulamasına Geçiş: Ceza Mahkemeleri Örneği”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2012/4. Çevrimiçi Erişim: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/398007> Erişim Tarihi: 22.04.2019
- Akgündüz, Ahmed, “İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri Ve Şer’iye Sicilleri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı 14, 2009.
- Alman Ceza Muhakemesi Kanunu, Federal Resmi Gazete Tarihi: 07.04.1987 İngilizce Çevirisi için Çevrimiçi Erişim: <http://www.legislationline.org> Erişim Tarihi: 20.04.2019
- Artuç, Mustafa; Mehmet Tefik Elmas, **Ceza Muhakemesinde Duruşma Yönetimi ve Yasa Yolları**, 3. Bası, Ankara: Adalet Yayınevi, 2019
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İç Tüzüğü, 01.06.2015, Strazburg. İnsan Hakları Daire Başkanlığı tarafından yapılan Türkçe tercümesi Çevrimiçi Erişim: http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/uluslararası_belgeler/ictuzuk.pdf Erişim Tarihi:19.04.2019
- Bankston, Zach, “Administrative Slavery in the Ancient Roman Republic: The Value of Marcus Tullius Tiro in Ciceronian Rhetoric”, **Rhetoric Review**, Cilt 31, Sayı 3, 2012. Çevrimiçi Erişim: <https://doi.org/10.1080/07350198.2012.683991> Erişim Tarihi: 22.04.2019
- Bölge Adliye Ve Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Cumhuriyet Başsavcılıkları İdarî Ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik, Resmî Gazete Tarihi: 06.08.2015 Resmî Gazete Sayısı: 29437
- Cahill, Peter A., “During Trials, Recordings Are a Safety Net”, **New York Times**, 07.04.2014, Çevrimiçi Erişim: <https://www.nytimes.com/room>

fordebate/2014/04/07/are-court-stenographers-necessary/during-trials-recordings-are-a-safety-net Erişim Tarihi: 21.04.2019.

“Caught In Providence”, Facebook sayfası Çevrimiçi Erişim: <https://www.facebook.com/caughtinprovidence/> Erişim Tarihi: 27.04.2019

“Caught In Providence”, Youtube Kanalı Çevrimiçi Erişim: <https://www.youtube.com/channel/UC59KhIPOR0Jj653dC4laEJw> Erişim Tarihi: 20.04.2019

Centel, Nur; Hamide Zafer, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 15. Bası, İstanbul: Beta Yayınları, 2018.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Tasarısı ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 22. Dönem 3. Yasama Yılı, Sayı 698, Ankara, 2003.

Ceza Muhakemesinde Ses Ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik, Resmî Gazete Tarihi: 20.09.2011, Resmî Gazete Sayısı: 28060.

Çulha, Rifat, Fahrettin Demirağ, Ayşe Nuhoglu, Salih Oktar, Durmuş Tezcan, Feridun Yenisey, **Ceza Muhakemesi Hukuku Başvuru Kitabı**, Editör: Ayşe Nuhoglu, 4. Bası, Ankara: Bilge Yayınevi, 2019.

Dülger, Murat Volkan, “Ceza Muhakemesinde Müdafinin Konumu ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2012/4. Çevrimiçi Erişim: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/398001> Erişim Tarihi: 22.04.2019

Dünya Adalet Projesi, Çevrimiçi Erişim: <http://data.worldjusticeproject.org/#-table> Erişim Tarihi: 22.04.2019

Ergün, Güneş Okuyucu, **Ceza Muhakemesi İşlemleri**, 1. Bası, Ankara: Yetkin Yayınları, 2015.

Esmein, Adhémar, **A History of Continental Criminal Procedure: With Special Reference to France**, Çev. John Simpson, 4. Bası, New Jersey: The Law Book Exchange, Ltd., 2000, Çevrimiçi Erişim: <https://books.google.com.tr>

Gökçen, Ahmet; Murat Balcı; Mehmet Emin Alşahin; Kerim Çakır, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 3. Bası, Ankara: Adalet Yayınevi, 2018.

Gürseler, Güneş; “*Müdafî Tayini*”nde Nereden Nereye...”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 72, Ankara, 2007.

Hamilton, Brian E., “Chapter 167: Taking Court Records Management from the Stone Age to the Digital Age”, **McGeorge L. Rev.**, Sayı 42, 2011. Çevrimiçi Erişim: <http://www.heinonline.org> Erişim Tarihi: 23.04.2019.

- Harris, George C.; Xiang Li, "Supplementing the Record in the Federal Courts of Appeals: What If the Evidence You Need Is Not in the Record", **The Journal of Appellate Practice And Process**, Cilt 14, Sayı 2, 2013. Çevrimiçi Erişim: <http://www.heinonline.org> Erişim Tarihi: 21.04.2019.
- Hollanda Ceza Muhakemesi Kanunu Wetboek van Strafvordering, İngilizce çevirisi, Çevrimiçi Erişim: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> Erişim Tarihi: 22.04.2019
- Karakaya, Naim, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Avukatın Soru Sorma Yetkisi, Avukatlar İçin El Kitabı IV**. Çevrimiçi Erişim: <https://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/elkitabı4.pdf> Erişim Tarihi: 22.04.2019.
- Kocaoğlu, Serhat Sinan, "Devlet Sistemlerine Göre Savunma Hakkı ve Müdafî", **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 68, 2010/2. Çevrimiçi Erişim: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/397687> Erişim Tarihi: 22.04.2019.
- Kunter, Nurullah, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, 7. Bası, İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1981.
- Namakula, Catherine S., "Court Record And Fair Trial In Botswana And Uganda", **African Human Rights Law Journal**, Sayı 16, 2016. Çevrimiçi Erişim: <http://dx.doi.org/10.17159/1996-2096/2016/v16n1a8> Erişim Tarihi: 22.04.2019.
- Norveç Ceza Muhakemesi Kanunu, Norveç Adalet ve Polis Bakanlığının İngilizce çevirisi Çevrimiçi Erişim: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> Erişim Tarihi: 22.04.2019
- Novak, Attila; Katalin Gugan; Monika Varga; Adrienne Dömötör, "Creation Of An Annotated Corpus Of Old And Middle Hungarian Court Records And Private Correspondence", Lang Resources & Evaluation, 52 Çevrimiçi Erişim: <https://doi.org/10.1007/S10579-017-9393-8> Erişim Tarihi: 22.04.2019
- Özbek, Veli Özer; Koray Doğan; Pınar Bacaksız; İlker Tepe, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 11. Bası, Ankara: Seçkin Yayınları, 2018.
- Öztürk, Bahri; Durmuş Tezcan; Mustafa Ruhan Erdem; Özge Sırma Gezer; Yasemin F. Saygılar Kırıt; Esra Alan Akcan; Özdem Özyaydın; Efser Erden Tütüncü, **Nazari Ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku-Ders Kitabı**, Editör: Bahri Öztürk, 12. Bası, Ankara: Seçkin Yayınları, 2018.
- Schultze, Stephen J., "The Price of Ignorance: The Constitutional Cost of Fees for Access to Electronic Public Court Records", **The Georgetown Law Journal**, Sayı 106, 2018. Çevrimiçi Erişim: <http://www.heinonline.org> Erişim Tarihi: 24.04.2019.
- Sohn, Sham D., "Court Reporting: Can It Keep Up with Technology or Will It

- Be Replaced by Voice Recognition or Electronic Recording?”, Southern Illinois University, Bitirme Tezi, 2004. Çevrimiçi Erişim: http://opensiuc.lib.siu.edu/uhp_theses Erişim Tarihi: 22.04.2019
- Supreme Court of New South Wales Practice Note No. SC Gen 2 Supreme Court – Access to Court Files Çevrimiçi Erişim: http://www.practice-notes.justice.nsw.gov.au/practice_notes/nswsc_pc.nsf/a15f50afb1aa-22a9ca2570ed000a2b08/5f2bddd07a106a9fca2572ed_000cec95?OpenDocument Erişim Tarihi: 25.04.2019
- Şahin, Cumhur; Neslihan Göktürk, **Ceza Muhakemesi Hukuku-II**, 6. Bası, Ankara: Seçkin Yayınları, 2017.
- Taner, Fahri Gökçen, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme Ve Silahların Eşitliği**, 1. Bası, Ankara: Seçkin Yayınları, 2019.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. Çevrimiçi Erişim: <http://www.tdk.gov.tr> Erişim Tarihi:25.04.2019
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Stenografi Kursu Ve Stenograflik Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 25.04.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28274
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 22. Dönem, 3. Yasama yılı, 03.12.2004 tarihli 26. Birleşim, Ankara, Çevrimiçi Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c066/tbmm22066026.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2019
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 22. Dönem, 3. Yasama yılı, 03.12.2004 tarihli 27. Birleşim, Ankara, Çevrimiçi Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c066/tbmm22066027.pdf> Erişim Tarihi: 20.04.2019
- Ulusal Mahkeme Raportörleri Birliği (National Court Reporters Association) Çevrimiçi Erişim: <https://www.ncra.org/>
- United States of America Federal Rules of Appellate Procedure, ABD Temyiz Usulüne İlişkin Federal Kurallar, Çevrimiçi Erişim: <http://www.ca7.uscourts.gov/rules-procedures/rules/rules.htm#frap10> Erişim Tarihi: 21.04.2019
- United States of America Federal Rules of Criminal Procedure, ABD Ceza Muhakemesine İlişkin Federal Kurallar Yürürlük Tarihi: 21.03.1946, Son Tadil Tarihi: 01.12.2014, İngilizce aslı için Çevrimiçi Erişim: <http://www.legislationline.com> Erişim Tarihi: 22.04.2019
- Ünver, Yener; Hakan Hakeri, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. Bası, Ankara: Adalet Yayınevi, 2018.
- Yenisey, Feridun; Ayşe Nuhoglu, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 6. Bası, Ankara: Seçkin Yayınları, 2018.

Yeo, Vanessa, "Access to Court Records: The Secret to Open Justice", **Singapore Journal of Legal Studies**, 2011.

Ze'evi, Dror, "The Use of Ottoman Shari'a Court Records as a Source for Middle Eastern Social History: A Reappraisal", **Islamic Law And Society**, Cilt 5, Sayı 1, Leiden, 1998. Çevrimiçi Erişim: <http://www.heinonline.org> Erişim Tarihi: 20.04.2019

YARGITAY KARARLARI

YARGITAY 10. CEZA DAİRESİ E. 2004/17540 K. 2005/18917 T. 13.12.2005 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019

YARGITAY 10. CEZA DAİRESİ E. 2004/25610 K. 2005/19484 T. 21.12.2005 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019

YARGITAY 4. CEZA DAİRESİ E. 2008/15464 K. 2008/18029 T. 8.10.2008 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019

YARGITAY CEZA GENEL KURULU E. 2017/1-355 K. 2017/357 T. 4.7.2017 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019

YARGITAY CEZA GENEL KURULU E. 2012/7-1554 K. 2013/256 T. 21.5.2013 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019

YARGITAY CEZA GENEL KURULU E. 2017/1-259 K. 2018/383 T. 27.9.2018 Çevrimiçi Erişim: <http://www.kazanci.com> Erişim Tarihi: 20.04.2019